

Rettsstridig privatisering av strandsonen

Om sjikanøse stengsler, jf frilufsloven § 13, og hva kommunene
kan gjøre for å bekjempe slik ulovlig privatisering

Kandidatnr: 401

Veileder: Hans Chr. Bugge

Leveringsfrist: 25. april 2005

Til sammen 17740 ord

21.04.2005

Innholdsfortegnelse

<u>1</u>	<u>INNLEDNING</u>	1
1.1	PROBLEMSTILLING OG RETTSLIG PLASSERING	1
1.2	AVGRENSNINGER	2
1.3	METODESPØRSMÅL	3
1.4	LITT BEGREPSAVKLARING	5
1.5	OPPGAVEN VIDERE	5
<u>2</u>	<u>HVA ER ALLEMANNSRETTEEN?</u>	6
2.1	GENERELL ORDFORKLARING	6
2.2	HVOR HAR MAN RETT TIL FERDSEL?	7
2.2.1	GENERELT	7
2.2.2	SKILLET INNMARK – UTMARK	8
2.3	HVOR HAR MAN RETT TIL OPPHOLD?	13
2.3.1	INNLEDNING	13
2.3.2	RASTING OG BADING I STRANDSONEN	14
<u>3</u>	<u>HVORDAN BLIR ALLEMANNSRETTEEN LOVLIG BEGRENSET?</u>	17
3.1	INNLEDNING	17
3.2	BEGRENSNINGER GJENNOM PLIKTER	17
3.3	LOVLIG OPPSATTE SPERRINGER	18
3.4	OVERGANG FRA UTMARK TIL INNMARK	19
<u>4</u>	<u>FORSØK PÅ BEGRENSNING AV ALLEMANNSRETTEEN GJENNOM ULOVLIG PRIVATISERING</u>	20
4.1	HVA ER RETTSSTRIDIG PRIVATISERING?	20
4.2	HVILKE FERDSELSHINDRINGER REGULERES AV FRIL § 13?	22
4.2.1	”STENGSEL”	22
4.2.2	”PÅ ANNEN MÅTE”	23
4.2.3	KRAVET OM Å ”VANSKELIGGJØRE” FERDSELEN	27
4.3	HVA ER GRUNNEIERS ”BERETTIGEDE INTERESSER”?	29

4.4	KRAVET OM ”UTILBØRLIG FORTRENGSEL”	31
4.4.1	HVA MENES MED UTILBØRLIG?	31
4.4.2	NÅR ER NOE TIL UTILBØRLIG FORTRENGSEL?	32
4.5	KAN VILKÅRENE I § 13 SES PÅ SOM UTSLAG AV ETT OG SAMME KRAV?	34
4.6	INTERESSEAVVEININGEN	35
<u>5</u>	<u>HVA KAN KOMMUNENE GJØRE?</u>	<u>39</u>
5.1	GENERELT	39
5.2	UTTALELSER OM TVILSSPØRSMÅL ETTER FRILUFTSLOVEN § 20	40
5.3	STANSING OG FJERNING AV ULOVLIG BYGGVERK ETTER FRILUFTSLOVEN § 40	42
5.4	HVA BLIR I PRAKSIS GJORT? – EN LITEN EMPIRISK UNDERSØKELSE	44
5.4.1	INNLEDNING	44
5.4.2	OM ULOVLIGE STENGLER	44
5.4.3	UTTALELSER FRA KOMMUNENE	46
5.4.4	BLIR FRILUFTSLOVENS § 40 ANVENDT?	50
<u>6</u>	<u>OPPSUMMERING</u>	<u>54</u>
<u>7</u>	<u>LITTERATURLISTE</u>	<u>56</u>

1 Innledning

1.1 Problemstilling og rettslig plassering

Avhandlingens tema er rettsstridig privatisering av strandsonen, og hva kommunene kan gjøre for å bekjempe slik ulovlig privatisering. Vi befinner oss altså på miljørettens, og delvis også forvaltningsrettens, område.

Ønsket om økende privatisering av sin eiendom er et tilbakevendende tema hos flere grunneiere. Man har et naturlig behov for å fullt utnytte sin eiendom, og å verne om privatlivets fred, og man bruker de virkemidler man kan for å oppnå dette. Flere er nok til og med uvitende om at deres opparbeiding av tomten faktisk kan stride mot norsk lov.

Jeg har hatt et ønske om å finne ut hvor allmennheten har rett til å ferdes og oppholde seg i privat utmark, hva som kan anses som rettsstridig privatisering av strandsonen, og eventuelt når privatiseringen er ulovlig slik at allemannsretten slår igjennom. En sentral del av oppgaven har dermed vært å avgjøre hva som skal anses som utmark, hva grunneier må tåle av allmennhetens bruk, og hvordan vi kan avgjøre om grunneiers privatisering er ulovlig. Jeg har også villet se på hva som eventuelt kan gjøres fra kommunenes side for å forhindre slik snikprivatisering.

Hovedvekten av oppgaven legges rundt problemstillingen om hvordan sjikanøse stengsler, jf friluftslovens § 13, bidrar til en økende ulovlig privatisering, og også hva kommunene gjør/ kan gjøre for å forhindre/bekjempe forekomsten av slike stengsler. Men for å få bedre forståelse av avhandlingens hovedproblemstilling, vil jeg først kort gjennomgå hva allemannsretten gir oss rett til, og hvordan den begrenses gjennom lovlige virkemidler.

En av begrunnelsene for å velge dette temaet har vært at det engasjerer meg fordi jeg personlig bor i et område som er særlig utsatt for slik ulovlig privatisering. Jeg hadde et behov for å finne ut hvilke rettigheter jeg selv har som utøver av friluftslivet i mitt

nærrområde, og hvordan grunneiere lovlig kan utnytte sin eiendom. Temaet for avhandlingen er dessuten høyaktuelt i år som er utnevnt til Friluftslivets år. Det blir stadig lagt mer vekt på verdien av retten til å kunne utøve friluftsliv, og i og med at omtrent 80 % av Norges befolkning bor mindre enn 10 km fra sjøen¹ var konfliktene i strandsonen et fornuftig utgangspunkt for en avhandling.

1.2 Avgrensninger

Utgangspunktet i norsk rett er at grunneier har fri faktisk og juridisk råderett over sin eiendom. Begrensninger i denne råderetten krever hjemmel i lov, jf legalitetsprinsippet, og friluftsloven § 13 er en slik hjemmel. I denne oppgaven velger jeg å avgrense drøftelsen til begrensninger i grunneiers faktiske råderett. Dette fordi det er denne råderetten som kan komme i konflikt med friluftsloven § 13.

I og med at det florerer med historier om rettsstridig privatisering har jeg valgt å holde meg til den snikprivatiseringen som skjer i strandsonen. Jeg velger også å konsentrere meg om strandsonen rundt sjø, ikke vann og vassdrag. Dette fordi det er her tilgjengeligheten og ferdselsmulighetene reduseres mest i praksis. Og det er her vi ser en størst trussel ved ulike former for nedbygging, kommersialisering og rettsstridig privatisering.

Videre dreier oppgaven seg om den privatiseringen som skjer uten lovlig hjemmel. Dermed avgrenser jeg mot lovlig utbygging etter reglene i plan og bygningsloven.

Jeg velger også å holde meg til allmennhetens rettigheter til ferdsel og opphold på land, og dermed utelukkes en drøftelse av friluftslovens §§ 6 og 7. Dette fordi det er anledningen til å nyte en tur eller soling/bading i strandsonen som er det temaet som engasjerer meg, og som er mest aktuelt i dag.

Jeg vil videre begrense avhandlingen til å gjelde konflikten mellom grunneier og allmennhetens bruk av ferdselsretten til fots, slik at retten til ridning, sykling, ferdsel med kjøretøyer eller lignende ikke vil bli omtalt.

¹ Funnet på Direktoratet for Naturforvaltnings hjemmeside, i en artikkel om kystsoneforvaltning

Videre ønsker jeg å avgrense mot særlige rettigheter i inn- og utmark på grunnlag av hevd, servitutter eller tålt bruk. Dette fordi disse rettighetene begunstiger nærmere angitte personer, og dermed faller naturlig utenfor drøftelsen om allemannsretten. Disse rettighetene er dessuten ikke hjemlet i frilufsloven som er den loven jeg kommer til å ta utgangspunkt i.

1.3 Metodespørsmål

Avhandlingens tema omhandler problemstillinger som reguleres etter Frilufsloven av 28. juni 1957 (fril). Frilufsloven fremstår som en kodifikasjon av de tidligere gjeldene regler som finnes fra sedvaneretten. Loven er litt gammel, men ble revidert senest i 1996 med en ny formålsparagraf som fungerer som veiledning ved eventuelle tolkningstvil.² Viktig å merke seg når det gjelder tolkning av frilufslovens bestemmelse om sjikanøse stengsler, er at denne begrenser den rett som grunneier har til fri utnyttelse av sin eiendom. Slike begrensninger i råderetten krever, som nevnt, hjemmel i lov. Dette gjør at vi må vise varsomhet med å tolke lovens § 13 utvidende, og det stilles dermed også strengere krav til kommunens saksbehandling og avgjørelsesgrunnlag.

Bortsett fra loven, preges rettskildesituasjonen omkring temaet om sjikanøse stengsler i hovedsak av kilder med begrenset vekt. Det finnes lite rettspraksis, men desto flere veiledende skriv fra departementet. Dette har gjort at noen rettskilder kanskje tillegges mer vekt enn utgangspunktet skulle tilsi. Mer om dette under.

I og med en forholdsvis gammel lov er naturlig også forarbeidene til Frilufsloven gamle. Forarbeidene fra 1957 fremstår ikke som særlig utfyllende, men er derimot relevante, og må få en del vekt fordi det finnes få andre rettskilder og lite rettspraksis på området. Når det gjelder forarbeidene til lovendringen i -96 så er disse langt grundigere. De tar mer høyde for det faktum at det er økende grad av konflikter i strandsonen, og gir oss tolkningsveiledning gjennom konkretisering av formålet til loven.

² Det er også uttrykkelig nevnt i Ot.prp.nr 27 (1995-1996) s.15 og 18 at formålsparagrafen skal være avgjørende ved eventuell tolkningstvil

Fra rettspraksis er Furumoadommen fra Rt 1998 s. 1164 av stor betydning når det gjelder hvor allmennheten har rettigheter til ferdsel og opphold i innmark og utmark. Problemstillingene omkring sjikanøse stengsler er oppe til drøftelse i RG 1995 s. 1184 og dom fra Borgarting Lagmannsrett i september 2004. Selv om det er få rettsavgjørelser omkring temaet, blir mange problemstillinger klarlagt gjennom uttalelser i Furumoadommen, og det viser seg også at denne dommen får rimelig stor betydning i praksis.³

Det finnes lite teori omkring temaet om sjikanøse stengsler, jf fril § 13, men interessante synspunkter er allikevel funnet i diverse juridiske artikler. Noe inspirasjon er også hentet fra to tidligere avhandlinger fra Det juridiske fakultet ved UiO, nemlig Cathrine Brekkes spesialoppgave om stengsler og byggeforbud i strandsonen og Erlend Maldes magistergradsavhandling om privatiserende tiltak i strandsonen.

Teorien omkring hva kommunen kan gjøre for å bekjempe problemet med ulovlig privatisering, jf friluftslovens §§ 20 og 40, er derimot nesten ikke-eksisterende. Derfor valgte jeg å gjennomføre en undersøkelse i to Sørlandskommuner for å få litt perspektiv på hvordan kommunene i praksis behandler spørsmål omkring sjikanøse stengsler jf fril §§ 13, 20 og 40. Jeg intervjuet to saksbehandlere, og fikk et lite utdrag av de sakene de hadde vært borte i som var aktuelle i forhold til min problemstilling. Dette materialet er forholdsvis begrenset, og kan derfor ikke anses som uttrykk for en fast forvaltningspraksis eller ha særlig rettskildemessig verdi. Men det kan allikevel være interessant som illustrasjon, og vil i avhandlingen bli benyttet for å eksemplifisere drøftelsene.

I og med få andre kilder å støtte drøftelsen på, får som nevnt diverse rundskriv og håndbøker utgitt av blant annet Direktoratet for Naturforvaltning større vekt enn de kanskje naturlig burde få. Disse er ikke rettskildemessig tungtveiende, men de viser allikevel faglig tyngde, og er et uttrykk for forvaltningens rettsoppfatning. Synspunktene fra disse rundskrivene får dessuten betydning i praksis ved at kommunene retter seg etter dem.

³ Jf funn fra undersøkelsen min senere i avhandlingen.

1.4 Litt begrepsavklaring

Med **Allemannsretten** mener jeg den rett som enhver etter norsk lov har til fri ferdsel og opphold i utmark, og unntaksvis også til innmark.⁴ Allemannsretten er lik uavhengig av eiendomsforhold, og er en viktig forutsetning for friluftslivet. Dette vil bli nærmere behandlet i avsnitt om allemannsretten under punkt 2.

Med **strandsonen** mener jeg alle landområder som står i innbyrdes direkte samspill økologisk og/eller bruksmessig med sjøen.⁵ Strandsonen kan ligge både innenfor og utenfor 100-metersbeltet, jf pbl § 17-2, og i og med at frilufsloven § 13 ikke er begrenset til å gjelde ulovlige privatiserende tiltak i 100-metersbeltet, kan også tiltak utenfor dette beltet vurderes i avhandlingen. Strandsonen er altså den nære overgangssonen mellom sjø og land, og er et område av nasjonal interesse som har et spesielt vern mot nedbygging.⁶

Skillet mellom **innmark og utmark** blir definert i drøftelsen under, jf avsnitt 2.2.2.

1.5 Oppgaven videre

For å finne ut hva som er rettsstridig privatisering av strandsonen må jeg først avklare hvilke rettigheter allmennheten har gjennom allemannsretten. Det er først etter at vi har avklart hvor allmennheten har ferdsels- og oppholdsrett etter frilufslovens bestemmelser, at vi kan vurdere om grunneier har privatisert sin eiendom ulovlig, jf frilufsloven § 13 1.ledd ”..Eier eller bruker av grunn må ikke [] vanskeliggjøre den ferdsel som er tillatt i denne lov..”. Se drøftelsen om allemannsretten i kapittel 2.

Deretter vil jeg, i kapittel 3 og 4, utdype hvordan denne allemannsretten blir begrenset, både lovlig og rettsstridig.

Til slutt kommer et kapittel om hva kommunene kan gjøre for å forsøke å forhindre, eventuelt rydde opp i, slik ulovlig privatisering. Se kapittel 5.

⁴ Kun ferdsel i innmark vinterstid eller ved avtale, jf kap 2.2.1

⁵ Definisjonen er hentet fra Direktoratet for naturforvaltnings håndbok nr. 14 - 2000 s. 5

⁶ Jf Innst.S. nr. 114 (2001-2002)

2 Hva er allemannsretten?

2.1 Generell ordforklaring

Allemannsretten er den rett som enhver har til å ferdes og oppholde seg i utmark og innmark. Den er i dag, som tidligere nevnt, en av de viktigste forutsetninger for utøvelsen av friluftsliv, og den bygger på respekt for miljøverdier, eiere og andre brukere.

Allemannsretten gir oss mulighet til å ferdes overalt, det vil si i skog, på fjell, på stier og veier, både til fots og på ski. Den gir oss også rett til å raste hvor vi vil. Men rettigheten er ikke ubetinget. Den kommer også med plikt til varsom og hensynsfull opptreden, noe som bidrar til å belyse den private eiendomsretts sterke stilling. Dette kommer jeg nærmere inn på under kapittel 3. Ferdselsretten er lik for alle så lenge ferdselen holder seg innenfor lovens alminnelige ferdselsnormer, og nødvendig hensyn blir tatt.

Denne retten til fri ferdsel er en del av vår kulturarv, og var lenge kun forankret i sedvaneretten. Fra gammelt av hadde man et større behov for fri ferdsel for å komme seg rundt. Hvilken posisjon rettigheten hadde kan vi få et innblikk i ved å se på dens tidligere benevnelse; nemlig ”den uskyldige nyttesrett”. Det var altså en rett som ikke skulle være til fortregning for grunneieren. Men allikevel et nødvendig gode, jf ”nyttetsrett”.

Det samme kan sies å stemme med dens virke i dag, men lovfestingen av reglene om ferdsel gjennom friluftsløven har muligens styrket ferdselsretten i forhold til den posisjonen den hadde tidligere. Blant annet har den nye formålsparagrafen, jf § 1, bidratt til å styrke allemannsretten ved si at friluftsløven gir hjemmel til å ”...sikre allmennhetens rett til ferdsel, opphold m.v. i naturen..”. Dermed dekker loven både ivaretagelse og utøvelse av allemannsretten, og også ivaretagelse og sikring av arealer for utøvelse av allemannsretten, jf Ot.prp. nr 27 (1995-1996). Grensen mellom

allmennhetens og grunneierens rett kommer frem i §§ 1a, 2 og 3. Dette vil bli nærmere drøftet nedenfor.

Det særegne for allemannsretten er at den gir fri tilgang til ferdsel gjennom annen manns eiendom. Dette uansett om eieren er en privatperson eller det offentlige. Og også uavhengig av om brukeren er fastboende eller tilreisende. Tilgjengelighet og mulighet til å ta seg frem langs strandsonen er dermed både av lokal, regional og nasjonal interesse.⁷

Utgangspunktet i norsk rett er, som nevnt, full faktisk og eksklusiv rådighet for grunneier ovenfor sin eiendom. Allemannsretten kommer inn som et unntak til denne hovedregelen. Konflikter som kan oppstå på grunnlag av det økonomiske aspektet rundt eiendomsretten, og på grunn av behovet for en privat sfære rundt seg, gjør at det allikevel må settes begrensninger i omfanget av rettigheter loven gir til bruk av annen manns grunn. Nettopp fordi man har behov for en privat sfære rundt seg, gir friluftsløven kun fri tilgang til utmark, og en meget begrenset tilgang til innmark. Mer om dette skillet under kapittel 2.2.2. Jeg vil i det følgende vise hvor grensene går for hvor og hvordan allmennheten lovlig kan utnytte annen manns eiendom, jf reglene i friluftsløven.

2.2 Hvor har man rett til ferdsel?

2.2.1 Generelt

Hvor man har rett til ferdsel fremkommer av lovens §§ 1a, 2 og 3. I § 2 1.ledd finner vi regelen om fri ferdsel til fots i **utmark** hele året. Denne ferdselsretten blir kun begrenset av at det skjer ”.. *hensynsfullt og med tilbørlig varsomhet..*”.

Lovgiver ønsker, gjennom bruk av betegnelsen ”enhver”, å presisere at utøver av ferdselsretten kan være hvem som helst. Det anses for øvrig som sikker rett at det er utøveren av allemannsretten som, samtidig som retten blir utøvet, skal vurdere hva som

⁷ Jf St.meld. nr. 39 (2000-2001)

skal anses som utmark.⁸ Det stilles ingen krav til at utøveren kjenner forholdene på stedet, og dermed kan det heller ikke stilles strenge krav til den skjønnsmessige vurderingen som foretas av bruker når det gjelder å vurdere om et område er utmark.

Ferdsl i **innmark** kan skje til fots når marka er frosset eller snølagt, jf § 3. Men allikevel finnes det flere begrensninger i loven; bla er det ikke mulig å ferdes i innmark i tidsrommet mellom 30. april og 14. oktober, jf 1.ledd 1. pkt, ferdselsretten gjelder ikke på gårds plass eller hustomt eller lignende, jf 1.ledd 2. pkt, og eier kan dessuten nekte ferdsel hvis den er egnet til å volde nevneverdig skade, jf 2.ledd. Hva som skal anses som gårds plass og hustomt kommer jeg tilbake til i drøftelsen under om skillet mellom innmark og utmark.

2.2.2 Skillet innmark – utmark

Det som kan være den største kilden til frustrasjon og konflikter, er hva som skal forstås med innmark og utmark. Dette skillet er grunnleggende for å kunne fastslå hva allemannsretten faktisk gir rett til, i og med at det i hovedsak kun er i utmark man kan utøve de rettigheter som følger av allemannsretten.⁹

Lovens § 1a gir en definisjon av hva som er innmark, og dette må tolkes og utfylles med forarbeidene og rettspraksis på området. Utmarksbegrepet er negativt avgrenset i loven ved at § 1a 2.ledd sier at alt som ikke er innmark, er utmark. I praksis vil dette ofte være strender, svaberg, vann, myr, hei, skog og fjell. Dermed blir det sentrale spørsmålet for å bringe klarhet i hvor allmennheten har en ferdselsrett, hva som skal anses som innmark, jf fril § 1a.

Loven gir oss ikke et entydig bilde av hva som skal anses som innmark og utmark. En uttømmende oppregning ville da heller ikke vært hensiktsmessig ut ifra lovtekniske hensyn. En tilbakeholdenhet i detaljregulering kan i større grad gi rom for egne tolkninger ut ifra lokale forhold. Og dessuten gir de skjønnsmessige vurderingene som skal tas, mulighet til å avgjøre grensetilfeller på bakgrunn av skikk og bruk og rådende

⁸ Se Direktoratet for naturforvaltnings håndbok nr 14 – 2000 s. 10

⁹ Jf Friluftsløven § 2, jf § 3

oppfatninger i distriktet.¹⁰ Det finnes et utall variasjoner av terrengbilder, og hvert tilfelle må vurderes for seg. For å avgjøre hva som skal anses som innmark og utmark må vi altså i tillegg til å tolke loven, se på praksis fra nærområdet for å finne svar på hvor man har mulighet til å ferdes og oppholde seg i strandsonen. At den skjønsmessige vurderingen også bør ta hensyn til lokale forhold er blant annet forutsatt i Miljøverndepartementets rundskriv T-6/97 s. 9.

Kjernen i innmarksbegrepet slik vi kjenner det fra dagligtale, er dyrkede eller kultiverte arealer. Loven kommer, som tidligere nevnt, også med noen eksempler, men er ikke uttømmende, jf ”..liknende områder..”. Nærmere om hva som er dyrkede arealer kommer jeg tilbake til nedenfor.

Jeg vil i det følgende ta for meg de ulike begrepene som blir presentert i loven, og tolke disse ved hjelp av ulike rettskilder.

Gårdsplass

Hva som skal anses som ”..gårdsplass..” vil vanligvis ikke by på de største problemene, fordi det er allment akseptert at dette er den nærmeste plassen foran og/eller mellom hus.¹¹

Hustomt

Vanskeligere kan det være å avgjøre hva som kan defineres som ”..hustomt..”, jf § 1a 1.ledd, 1.pkt. Tomtebegrepet omfatter både tomter knyttet til bolighus og til fritidseiendommer, og de samme argumenter vil langt på vei gjelde for begge.

Hvor mye av en tomt som er ”hustomt” etter loven kan variere etter tomtestørrelsen, eventuell bebyggelses beliggenhet og bruk, terrengforhold, opparbeiding og lignende.

At størrelsen på hustomten varierer etter terrengforhold og vegetasjon er blant annet forutsatt i St.meld. nr. 39 (2000-2001) pkt 6.2.5.1. Der blir det fremsatt et minstekrav om at området for uteareal for privatlivets fred, som er det området som omfattes av

¹⁰ Jf Ot.prp nr 2 1957 s. 6

¹¹ Se også Rundskriv T-6/97 s. 9

begrepet "hustomt"¹², regnes ut ifra muligheten til skjerming. Dette for at det ikke skal oppstå "*urimeleg ulempe eller sjenerande verknad av ferdsel.*". Derimot antas det at grensen for hva som skal anses som innmarksareal på en tomt er snevrere rundt hytter enn bolighus.¹³ Dette fordi det er større behov for en privat sfære rundt en helårsbolig.

Det mest sentrale eksempelet fra rettspraksis når det gjelder vurderingen av hva som skal anses som innmark, er Høyesterettsdommen **Rt 1998 s 1164**, heretter kalt **Furumoadommen**. Her ble en grunneier dømt til å fjerne et gjerde i strandsonen på sin eiendom av hensyn til allmennhetens ferdsel. Strandsonen på denne eiendommen ble vurdert av Høyesterett som utmark, blant annet på bakgrunn av den lange avstanden fra bebyggelsen og ned til stranden, og gjerdet som et ulovlig stengsel som var til utilbørlig fortrenghet for ferdselen, jf fril § 13.

Uttrykket "hustomt" ble i Furumoadommen, der konflikten utspant seg på en rimelig stor tomt, tolket til kun å gjelde "*den mer private sonen rundt huset.*", jf s.1171. Dette ble begrunnet i at å anse hele eiendommen som hustomt, ville stride med friluftslovens grunntanke om å tilrettelegge for økt mulighet til utøvelse av friluftsliv. Altså må det bero på en skjønnsvurdering hvor stort område som skal anses som hustomt, og vi ser at begrepet har sine begrensninger.

I Borgarting Lagmannsrett av 23/9 2004, der tvisten omhandlet spørsmålet om allmennheten hadde rett til ferdsel over en grunneiers fritidseiendom, ble også terrengforhold tatt i betraktning i vurderingen om privatlivets fred ble krenket. Begrepet "hustomt" ble her vurdert opp mot mulige konflikter mellom retten til privatliv rundt hytta og folks rett til å ferdes på en sti i nærheten. Det konkluderes med at terrenget har betydning i denne vurderingen. Avstanden mellom ferdselsstien og hytta var kort, men hyttas utforming og plassering i terrenget gav grunneier en tilstrekkelig privat sone.

Hvor stor hustomten skal anses for å være kan også variere etter hvor flittig eiendommen er brukt. Man er ikke til sjenanse for grunneier dersom man går forbi et hus som står tomt. Men det må nok stilles krav til at huset/fritidseiendommen står tomt

¹² jf Furumoadommen s. 1171

¹³ Jf Borgarting Lagmannsrett av 23/9-04, og rundskriv T-6/97 s. 6

over lengre tidsperioder for at innmarksbegrepet skal kunne utvides på bakgrunn av dette argumentet. Dessuten vil det antagelig uansett være utilbørlig å ferdes i det spesielt opparbeidede området rundt boligen/hytta selv om den er ubebodd.¹⁴

Utgangspunktet er altså at hustomten primært skal beskytte privatlivets fred, og dermed må ferdsel som ikke virker forstyrrende på grunneier kunne aksepteres selv om den skjer nær bebyggelsen. På bakgrunn av drøftelsen over, og også med hjemmel i uttalelser fra DN-håndbok nr 14-2000 og hensynet til privatlivets fred, vil jeg derimot trekke den konklusjon at tomter som ligger i spesielt åpent landskap kan ha behov for en utvidet privat sone, dvs at begrepet "hustomt" i særlige tilfeller må gis en utvidet tolkning. Dette fordi det her lettere vil kunne oppstå konflikter med grunneier fordi ferdselen eller oppholdet fører til sjenanse.

Dyrket mark

Neste alternativ i loven som kan føre til tolkningsvansker er "*.. dyrket mark, engslått, kulturbeite og skogplantefelt samt liknende område..*". Dyrket mark vil etter en tolking av ordlyden lettest assosieres med åker og eng i tilknytning til gårdsbruk. Men også annen jord som er oppdyrket, for eksempel hager, beplantning og lignende, kan antas å omfattes av lovens ordlyd.¹⁵

I Furumoadommen uttalte derimot dommeren at grunneierens anlegging av gressplen ned til strandsonen ikke var nok til at dette kunne rubriseres som "dyrket mark", jf s.1171. Dette fordi begrepet er forbeholdt mark som har som formål å utnytte naturens produktivitet.

Engslått

Engslått er også et begrep som sikter til gårdsbruk, og krever dermed aktiv utnyttelse for å anses som innmark.

¹⁴ Se Håndbokens s. 16-17

¹⁵ Jf Rundskriv T-6/97 s. 10

Liknende område

Sekkebetegnelsen ”..**liknende område** hvor almenhetens ferdsel vil være til utilbørlig fortrenghet for eier..” [min utheving] utskiller seg fra de andre alternativene ved at det her gis anvisning på en interesseavveining. Det som skal tas i betraktning er i hvilken grad allmennhetens ferdsel er til utilbørlig fortrenghet for grunneiers interesser på dette området. Man må altså se på de lokale forhold, og gjøre en avveining mellom de motstridende interesser.

I Rt 1998 s 1164 s. 1172 kommer dommeren med uttalelser om hvordan denne vurderingen skal foretas. Det viktigste må være at det ”.. *stilles høye krav for at noe med hjemmel i denne bestemmelsen skal kunne rubriseres som innmark..*”. Det vil si at grunneiers interesser i å hindre ferdsel må være betydelig mer beskyttelsesverdig enn allmennhetens interesser i ferdsel på området.

Friluftsløvskomiteen uttalte dessuten i sin innstilling fra 1954 på s.57 at det skal atskillig til for at en grunneier skal kunne gjøre gjeldende en eksklusiv rådighet på slike områder som kan rubriseres som ”liknende område”. Altså må grunneier tåle at allmennheten ferdes på hans eiendom.

Det er ikke mulig å komme med en uttømmende oppramsing på hva som skal kunne ansees som ”liknende område”, fordi lovens ordlyd krever at dette må vurderes i hvert enkelt tilfelle. Men vi ser utifra drøftelsen over at det vil bero på en interesseavveining hva som kan tolkes inn under begrepet.

Område for industrielt eller annet særlig øyemed

Neste tvilsspørsmål melder seg ved lovens begrep i 1a 1. ledd, 3. pkt; ”.. *område for industrielt eller annet særlig øyemed..*”. Etter en ren ordfortolkning kan det muligens argumenteres med at det kreves aktivt industriell eller kommersiell virksomhet med økonomiske hensikter for at dette alternativet skal kunne anvendes.

I forarbeidene til friluftsløvsloven er det uttalt at slikt område for annet særlig øyemed kan være badeplass, lekeplass eller lignende. Men det presiseres også at grunneier ikke gis sterk beskyttelse gjennom dette alternativet, da det ville være for enkelt å stenge publikum ute ved å lage til små innretninger.

En naturlig ordfortolkning, og hensynet til ivaretagelse av friluftslovens formål, tilsier at hva som skal anses som et ”område for industrielt eller annet særlig øyemed” må undergå en streng fortolkning.

Annet

Et annet poeng som må nevnes, og som ble uttalt i Rt 1998 s. 1164 på s. 1173, er at synet på hva som skal anses som innmark og utmark kan endres i pakt med skiftende samfunnsforhold.¹⁶ Interessen for friluftsliv og friluftaktiviteter kan være økende eller synkende. Fra allmennhetens side vil det ved økende interesse for friluftsliv være større behov for å anse et areal som utmark. Mens en grunneier i dette tilfellet vil ha større behov for å beskytte seg mot ferdsel, og dermed ønsker at marken skal anses som innmark. Jeg heller nok likevel til at dersom det politisk legges økende fokus på helse og miljø, slik som det er tendenser til i dag, vil man lettere tolke friluftsløven utvidende og anse et område som utmarksareal istedenfor innmarksareal. Dette fører jo også til at lovens formål blir realisert i større grad.

Vi ser utifra drøftelsen over at hva som er innmark, og dermed hvor allmennhetens ferdsel utelukkes, vil bero på en konkret helhetsvurdering der mange ulike momenter må tas i betraktning.

2.3 Hvor har man rett til opphold?

2.3.1 Innledning

Det ble nevnt under pkt 2.1 at friluftsløven § 1 også hjemler rett til opphold i naturen. Det jeg skal finne ut i det følgende blir hvor omfattende retten til opphold er i forhold til retten til ferdsel.

¹⁶ At allemannsretten er dynamisk synes også forutsatt i Høyesterettsdom HR-2004-02115-A. Her var problemstillingen en helt annen enn denne avhandlingens tema, nemlig om innføring av barns rett til fiske etter innlandsfisk kunne skje uten erstatning til grunneierne etter GrL § 105 eller EMK protokoll 1 art 1. Men saken er relevant fordi den på generelt grunnlag kommer med uttalelser om at allemannsrettene ikke ligger fast, men ”..utvikler seg etter endrede forhold..”.

Når jeg taler om ferdsel mener jeg gjennomgang. Altså kreves at man er i bevegelse. Med opphold menes at man stopper opp og bruker naturen på en mer omfattende måte. Man raster, bader, soler seg eller tar opphold av ikke ”..helt ubetydelig varighet..”, jf Ot.prp. nr 2 1957 s. 30. Opphold tar altså sikte på at folk slår seg til på et sted.

På grunn av mine avgrensninger til oppgaven vil jeg her kun ta for meg problemstillinger som følger av rasting, opphold på land og telting i strandsonen, og ikke opphold i forbindelse med landsetting og fortøyning av båt, jf frilufslovens § 7.

2.3.2 Rasting og bading i strandsonen

Opphold er ofte et naturlig ledd i ferdselen langs strandsonen, og vi har nå fått særregler nedfelt i frilufslovens §§ 8 (om bading) og 9 (om rasting og telting) som regulerer når og hvor man har mulighet til å ta opphold på annen manns eiendom.

Loven skiller også i denne sammenheng mellom innmark og utmark, og begrepene har samme innhold som ved ferdsel. I innmark kan man ikke raste eller telte uten grunneiers samtykke, jf § 9 1.ledd. I utmark får vi igjen en interesseavveining mellom grunneier og bruker av allemannsretten, der oppholdet ikke må være til utilbørlig fortrengsel¹⁷ for eier eller andre brukere av utmarken, jf 2.ledd 1.punktum.¹⁸

Som vi har sett er ferdselsretten begrenset til å gjelde der den ikke er til utilbørlig fortrengsel for grunneier. Det samme kriteriet stilles opp både i § 8 og § 9. Derimot kan retten til opphold sies å være snevrere enn retten til gjennomgang. Dette fordi opphold lettere vil kunne skje til fortrengsel for grunneiers bruk av sin eiendom. Man er fortere til sjenanse for grunneier dersom man slår seg ned på stranden og soler seg og bader, enn dersom man bare går forbi. Dette er også en naturlig videreføring av reglene som baserte seg på sedvaneretten før vi fikk frilufsloven. Som tidligere nevnt var allemannsretten et gode man hadde for å komme seg fra et sted til et annet, ikke nødvendigvis en rett til å slå seg til ro på annen manns eiendom.

¹⁷ Mer om utilbørlighetsbegrepet i avsnitt 4.4

¹⁸ Jf Ot.prp. nr. 2 1957 s. 30

Vurderingen av hvorvidt man er til utilbørlig fortrengsel i forbindelse med opphold bør bedømmes ut i fra ulike forhold. Blant annet hvor ofte man oppholder seg på annenmanns grunn, hvor høylytt man er, og hvordan terrenget er. Begrunnelsen for sistnevnte forhold er at dersom terrenget skjuler utmarksdelen slik at grunneier ikke engang kan se at allmennheten oppholder seg der, burde det måtte kreves mer for at oppholdet skal kunne være til utilbørlig fortrengsel for eier.

Vi kan tenke oss tilfeller hvor badingen eller oppholdet foregår så tett opp mot eiers innmark at oppholdet/badingen faktisk i seg selv vil kunne være utilbørlig, og dermed ulovlig etter lovens § 1a, jf § 3, selv om en ikke kan fastslå noen konkret ulempe. Ved tilfeller der allmennheten har fri innsyn til alt grunneier foretar seg, og vice versa, vil bruken av stranden lett kunne føre til at privatlivets fred blir krenket. Denne problemstillingen ble også nevnt i Furumoadommen, jf dommerens bemerkninger på side 1175. Her kom man altså til at allmennheten måtte ha tilgang til strandsonen fordi den var utmark og ferdselen ikke kunne beskrives som utilbørlig fortrengsel. Men det ble allikevel, som et obiter dicta, uttalt at; ”.. På bakgrunn av prosedyren for Høyesterett finner jeg grunn til å understreke at jeg ikke kan se at det i vårt tilfelle vil være hjemmel for allmennheten til å bade fra eller raste på stranden på Furumoa..”. På Furumoa var landskapet åpent fra bebyggelsen og ned til strandsonen der allmennheten fikk ferdselsrett, og dermed fikk grunneier rett på ekstra beskyttelse når det gjaldt mulighet for allmennheten å ta opphold på stranden. Eiendommen var dessuten også bebodd året rundt, noe som gir grunneier krav på større beskyttelse av privatlivets fred.

Friluftsloven ramser i § 9 2.ledd opp tilleggsvilkår for retten til opphold. Blant annet må all opphold skje uten å gjøre skade på naturen, og dessuten må telting skje lenger enn 150 m fra bebodd hus eller hytte. Jeg vil ikke gå noe særlig inn på disse, men vil bare nevne at denne 150- meters grensen som blir satt opp som et tilleggsvilkår til telting i utmark kan gi inntrykk av at det er en omfattende rettighet til opphold vi har hjemlet i fril § 9. Telting i åpent terreng vil i utgangspunktet være mulig etter denne 150 meters regelen, men vil lett kunne vurderes som sjenerende for grunneier. Når vi derimot tar i betraktning at rasting og telting etter § 9 uansett ikke skal skje til utilbørlig fortrengsel for grunneier, synes likevel ikke lovregelen å være så omfattende. Loven nevner dessuten at dersom grunneiers fred blir forstyrret av oppholdet, mister allmennheten rett til videre opphold der, jf 2. ledd, 1. og 3. pkt. Altså ser det ut til at tilleggsvilkårene i

stedet begrenser mulighetene til opphold, og at opphold muligens også lettere enn ferdsel vil kunne anses å skje til utilbørlig fortrengsel for grunneier.

Vi ser også at § 8 ikke nevner muligheter for bading i innmark. Den gir kun veldig begrensede rettigheter vil bading i utmark. Begrunnelsen for disse snevre rettighetene er eierens krav på privatliv, og også det faktum at badingen fort vil kunne anses å være til sjenanse (se over). Uansett kan vi allikevel forutsette at bading kan skje etter avtale med grunneier. Dette begrunnet ut fra konsekvenshensyn. Loven nevner ved ulike anledninger at ferdsel og lignende er mulig ved tillatelse fra grunneier¹⁹, så da bør også dette gjelde for bading i innmark.

Uansett om det er snakk om telting, bading eller rasting må oppholdet skje etter reglene i frilufslovens § 11. Jeg kommer nærmere tilbake til hvilke plikter denne bestemmelsen regulerer i avsnitt 3.2. Man må også bruke en god porsjon sunn fornuft.

¹⁹ Jf for eksempel § 7 1.ledd 2.pkt, § 9 1.ledd, § 10 1.ledd

3 Hvordan blir allemannsretten lovlig begrenset?

3.1 Innledning

Allemannsretten undergår også begrensninger. Den viktigste begrensningen ligger i lovlig utbygging av strandsonen på bakgrunn av gitte tillatelser etter plan- og bygningsloven. Jeg vil derimot i det følgende avgrense drøftelsen mot tillatelser etter pbl, idet det faller litt utenfor oppgavens hovedtema. Jeg avgrenser også mot begrensninger som følger av andre lover enn friluftsløven.²⁰

I den videre drøftelse vil jeg derimot vise hvordan friluftsløven selv, og hvordan grunneiers opparbeiding av sin eiendom, lovlig kan begrense den rett som foreligger etter allemannsretten. Dette som en illustrasjon på at ikke all privatisering foretatt av grunneier er rettsstridig, og for å vise at allemannsretten ikke er en ubetinget rett som kan utføres på bekostning av grunneiers rettigheter som eier.

3.2 Begrensninger gjennom plikter

Friluftsløven gir, gjennom § 11, brukerne av allemannsretten en rekke plikter som må følges for at retten skal være reell. Loven sier at enhver som ferdes eller oppholder seg på annen manns grunn har plikt til å opptre hensynsfullt og varsomt. Dette for ikke å volde skade eller ulempe for eier, eller påføre miljøet skade. I Ot.prp nr. 27 (1995-1996) uttales at; ”..*Det er viktig at friluftsliv utøves slik at naturen og miljøet ikke skades, ettersom slik skade reduserer mulighetene for et fullverdig friluftsliv...*”.

Dersom det syndes mot disse pliktene kan grunneier vise bort folkene, jf 2. ledd. Hva som er tilstrekkelig hensynsfull og varsomt opptreden reguleres delvis av loven selv i 1. ledd, 2. pkt, og må suppleres med praksis på området og hensynet til miljøet og

²⁰ F.eks. ferdselsforbud pga fredning, jf naturvernloven, forbud mot å sette i gang tiltak etter kulturminneloven, forbud mot forsøpling i forurensningsloven, plikt til å ta hensyn til viltet, jf viltloven, og forbud mot å gjøre opp bål i skogmark, jf brannvernloven.

ivaretagelse av en bærekraftig utvikling. Det vi ser er at det også her legges opp til en vurdering av ”utilbørlig” adferd og hva som er ”berettigete interesser”. Disse skjønnsmessige kriteriene kommer jeg tilbake til i kapittel 4, så jeg vil bare nevne kort at grunneier må foreta en vurdering der det legges vekt på hva som er til det beste for ham, for andre turgåere/brukere og for naturen.

Muligheten til bortvisning av folk som opptrer upassende, er særskilt nevnt i forarbeidene som en bestemmelse som tar sikte på å styrke grunneiers autoritet.²¹ Dette stemmer også overens med folk flests oppfatning av rettferdighet. Det er rett og rimelig at grunneier skal ha muligheten til å vise bort de som ikke viser ham og andre tilstrekkelig respekt.

Derimot kan det også tenkes tilfeller der grunneier bruker sin rett etter fril § 11 litt for flittig. Han tolker for eksempel raskt allmennheten opptreden som hensynsløs. I disse tilfellene kan man spørre seg om grunneiers opptreden kan stride mot lovens § 13 om å ”..på annen måte vanskeliggjøre ferdsel..”, og dermed kan påklages til kommunene for å få slutt på eiers overdrevne bortvisningstrang. Konklusjonen blir at det i de fleste tilfeller er til folks fordel at det ligger en mulighet i loven til å hindre ubehagelig oppførsel på en eiendom som kan være attraktiv for flere brukere.

Med økende fokus på friluftsliv er det også økende ferdsel og dermed større behov for adferdsregulering. Dette kan skje med hjemmel i friluftsloven § 15. Her kan kommunen treffe vedtak om adferdsregler på særlig utsatte områder. Jeg går ikke nærmere inn på dette idet det faller litt utenfor oppgavetemaet.

3.3 Lovlig oppsatte sperringer

Jeg vil bare kort nevne at friluftsloven også har en paragraf som gir grunneier hjemmel til å lovlig skjerme eiendommen sin, nemlig § 16. Lovregelen gir kommunen rett til å avgjøre at hele eller deler av eiendommen kan sperres for ferdsel der allmennhetens ferdsel gjør nevneverdig skade eller er til vesentlig hindring for den bruk som eieren

²¹ Jf Ot.prp. nr. 2 1957 s. 34

ønsker å nyttegjøre seg av. Det er derimot viktig å påpeke at eier ikke på eget initiativ kan sette opp sperringer. Det kreves søknad til kommunen.

Slik sperring av område for allmenn ferdsel er for øvrig det mest vidtgående virkemiddelet som finnes i friluftsløven, og skal bare tas i bruk ved massetilstrømning som innebærer skade eller hindring, jf rundskriv T-6/97 s. 42. Vi ser dessuten at loven setter høye krav for at denne lovbestemmelsen skal komme til anvendelse, jf loven ordlyd ”..i særlig grad..”.

3.4 Overgang fra utmark til innmark

Det faktum at en eier, i kraft av sin eierrådighet, i utgangspunktet har full faktisk og rettslig mulighet til å omgjøre utmark til innmark, gir ham mulighet til å opparbeide mer hage på sin tomt. Dette vil kunne begrense allmennhetens ferdsels- og oppholdsrett, men det aksepteres fordi den private eiendomsrett står så sterkt.

Mange slike nye opparbeidelser kan derimot være søknadspliktige, og kreve tillatelse fra kommunen. Særlig dersom arbeidet er omfattende eller innebærer bygging av anlegg. Da er det viktig at kommunene tar ansvar og benytter mulighetene de har til styring og kontroll gjennom regulerings- og kommuneplaner og dispensasjonsadgangen. På denne måten vil det oppstå færrest mulig konflikter med utøverne av allemannsretten og grunneier.

Dersom dispensasjon ikke er innhentet fra kommunen, for eksempel fordi tiltaket ikke er søknadspliktig, oppstår spørsmålet om, og eventuelt når, denne omdisponeringen fra utmark til innmark kan rammes av friluftsløvens § 13. Kan en utvidelse/opparbeidelse av hagen anses som en ferdselshindring og dermed rammes av lovens alternativ om ”..på annen måte vanskeliggjør ferdsel..”, jf § 13? Dette kommer jeg nærmere tilbake til i kapittel 4.2.2 om lovalternativet ”på annen måte”. Mitt poeng her er at allemannsretten lovlig kan begrenses gjennom grunneiers rettmessige bruk av sin eiendom.

4 Forsøk på begrensning av allemannsretten gjennom ulovlig privatisering

4.1 Hva er rettsstridig privatisering?

Frilufsloven § 13 1.ledd lyder;

”..Eier eller bruker av grunn må ikke ved stengsel eller på annen måte vanskeliggjøre den ferdsel som er tillatt i denne lov, medmindre det tjener hans berettigede interesser og ikke er til utilbørlig fortrensel for almenhetens ferdsel..”

Ulovlig privatisering faller altså inn under fril § 13 gjennom tiltak som ”..ved stengsel eller på annen måte [kan] vanskeliggjøre..” tillatt ferdsel. Det vil for eksempel være bygging eller utplassering av objekter som, enten egenhendig eller etter en samlet vurdering, øker inntrykket av at man befinner seg på privat eiendom, og som dermed minsker allmennhetens mulighet til ferdsel, opphold og rekreasjon i området.

Frilufslovens § 13 1.ledd har som formål å verne ferdselsretten mot hindringer grunneier kan sette opp, jf lovens ordlyd og forarbeider.²² For å avgjøre om eiers privatisering er ulovlig, må vi først avgjøre hvilke stengsler eller ferdselshindrende tiltak loven omfatter. Deretter må vi vurdere om ferdselshindringen likevel er lovlig fordi den tjener eiers berettigede interesser og ikke er til utilbørlig fortrensel for allmennhetens ferdsel.

Forutsetningen for å ta i bruk fril § 13 er selvsagt at det er tale om ulovlige stengsler eller skilt, jf § 13 2.ledd, som er satt opp for å hindre allmennhetens **lovlige** utøvelse av allemannsretten.²³ Og denne lovligheten må vurderes i forhold til ferdsel som er i tråd med lovens §§ 2 og 11 med hensyn til god ferdselskultur. Det er viktig i denne

²² Ot.prp. nr 2 (1957) s. 35

²³ Dette synes forutsatt i St.meld. nr. 39 (2000-2001) i avsnitt 6.2.5.1

sammenheng å merke seg at grunneier ikke har hjemmel til å sette opp stengsler selv om allmennheten tar seg mer til rette på eiendommen enn de har lov til.²⁴ Stengselshindring må alltid søkes om til kommunen, jf fril § 16.

En annen ting som kan ha betydning for om et stengsel skal anses som rettsstridig etter fril § 13, er "sjikaneregelen" som gjerne sies å følge av lovregelen. Sjikaneregelen innebærer at grunneier har som eneste hensikt å stenge for allmenn ferdsel.²⁵ I Jensen og Hole sin kommentarutgave til friluftsløven 1958, s 61 uttales om sjikaneregelen at det er "*.. en sikker regel i norsk rett at en handling er rettsstridig dersom dens eneste hensikt er å skade en annens rettigheter..*". Det vil si at dersom vi finner at grunneiers hensikt med stengselet er å hindre rettigheter som følger av allemannsretten, vil ikke stengselet tjene hans berettigede interesse, og dermed være ulovlig.

Derimot forbyr ikke fril § 13 bare "sjikanøse" stengsler. Dette er altså ikke et vilkår for at stengselet er ulovlig etter loven. Det vil si at også en aktverdig hensikt, for eksempel ønsket om å utvide hagen uten å vite at dette kan skje på bekostning av allemannsretten, kan være forbudt etter fril § 13 dersom lovens ordlyd er oppfylt.

Det har også vært stilt spørsmål til om det finnes en sjikaneregel i tillegg til fril § 13. Det vil si spørsmål om sjikanehensikt kan føre til at et tiltak er ulovlig selv om det ikke rammes av ordlyden. Jeg vil ikke gå videre med denne drøftelsen da dette falle litt på siden av temaet for avhandlingen.

For å belyse problemstillingen vil jeg i det følgende først analysere ordlyden i friluftsløvens § 13, og deretter i punkt 4.6 si noe om interesseavveiningen som foretas for å avgjøre om et stengsel kan anses som ulovlig privatisering.

²⁴ Jf Rundskriv T-6/97 s. 35

²⁵ Dette følger blant annet av Ot.prp.nr. 2 1957 s.34

4.2 Hvilke ferdselshindringer reguleres av fril § 13?

4.2.1 "Stengsel"

En hovedgruppe av ferdselshindrende tiltak er innretninger som **fysisk hindrer** allmennhetens tilgang til utmarka. Det kan være alt fra steiner, gjerder, hekk og mur til båt trukket opp på land som utgjør en hindring. Det som er felles for dem er at de vanskeliggjør eller umuliggjør allmennhetens passering.

Lovens bruk av ordet "vanskeliggjør" gjør at vi kan si at det bør kreves en viss grad av innsats for å passere den fysiske hindringen, men at det ikke er nødvendig at passering er umulig for at den er i strid med fril § 13.²⁶ Ved vurderingen av hva som er vanskelig, og hva som er umulig, må vi legge en middelaldrende og alminnelig frisk persons rørlighet til grunn. Dette fordi friluftsløven er utformet slik at man skal legge rimelig vekt på både de sterke og de svakes interesser, og dermed bør gjennomsnittsmannens ferdselsmuligheter legges til grunn.

Om noe skal anses som et stengsel vil naturlig nok avhenge av hvor tiltaket er plassert. Dersom det ligger i forlengelse av noe, men ikke hindrer ferdsel verken fysisk eller ved at folk vegrer seg for å passere, vil det neppe kunne anses som et stengsel etter fril § 13. Dette fordi det ikke hindrer eller sjenerer noen. Men dersom stengselet plasseres alene i terrenget kan dette fremstå som en veldig sterk "nyprivatisering" av området, og dermed lettere rammes av fril § 13.

Det finnes lite teori og rettspraksis omkring vurderingen om hva som skal anses som stengsel etter fril § 13. DN-håndbok nr 14 – 2000 nevner noen eksempler, jf over, men de fleste finner vi etter en tolkning av loven og ved å se på forholdene i hvert enkelt tilfelle.

Andre eksempler som jeg har hentet ut fra kommuners praksis²⁷ på området er oppsetting av bommer på private veier i utmark, oppsetting av rekkverk/gelender på

²⁶ Hentet fra artikkel "Rettstridig privatisering av strandsonen" ved førstestatsadvokat Rune B. Hansen, Økokrim

²⁷ Jf praksis fra Lillesand kommune, Arendal kommune, Sogn og fjordane med mer.

områder som fører fra bebyggelse og ned til sjøen, utplassering av vrakgods som hindrer ferdsel på området og lignende. Kun fantasien setter grenser!

Et litt underholdende eksempel fra min undersøkelse hos kommunene²⁸ var et tilfelle der grunneier hadde plantet en bringebærhekk tvers over et omtvistet område mellom en sti og hans private brygge. I denne saken ble allmennheten gitt ferdselsrett etter uttalelser fra både Lillesand kommune og Fylkesmannen i Aust Agder, og bringebærhekken ble ansett som et sjikanøst stengsel som var ulovlig etter fril § 13.

Hvor den nedre grensen for hva som skal anses som et fysisk stengsel skal gå, er ikke så viktig i denne sammenheng. Dette fordi fril § 13 også har et alternativ om ferdselshindring ”på annen måte”. Dermed vil tvilstilfellene for hva som skal anses som en fysisk hindring uansett kunne falle inn under lovens andre alternativ. Mer om dette alternativet i avsnittet under.

4.2.2 ”På annen måte”

Loven rammer videre tiltak som ”.. *på annen måte*..” vanskeliggjør ferdsel. Dette må sees som et selvstendig alternativ, og ikke slik at det kreves et tiltak som har sammenheng med et ”stengsel” for at loven kommer til anvendelse. Dette følger av dommen fra RG 1995 s. 1184 der en grunneier ble dømt til å gjenopprette en sti som var fjernet for å vanskeliggjøre allmennhetens ferdsel ut til en badeholme. Grunneier hadde her tatt bort noen steiner som hadde som formål å få folk tørrskodd ut til holmen. Dette ble omfattet av ordlyden i fril § 13 om vanskeliggjøring ”på annen måte”, uten at det var tale om utplassering av stengsel.

Det faktum at alternativet ”på annen måte” skal tolkes uavhengig av ”stengsel”, gjør at fril § 13 får et veldig vidt anvendelsesområde. Hensynet til grunneiers forutberegnelighet taler mot et slikt alternativ. Grunneier bør få klarhet i hva som rammes av loven. Derimot blir grunneiers hensyn tilstrekkelig ivaretatt gjennom interesseavveiningen som skal foretas. Og også lovens formål tilsier at hvilket

²⁸ Se kapittel 5.4, og for bedre referat om eksempelet kap 5.4.3.

virkemiddel grunneier bruker for å hindre ferdsel ikke skal være avgjørende. Alternativet ”på annen måte” bør altså være selvstendig.

Uttrykket ”på annen måte” kan gi hjemmel for å vurdere den **samlede privatiserende effekten** av flere objekter. Det vil si at objekter som ikke hver for seg er ulovlige, samlet sett kan sies å ha en privatiserende effekt. Dette kan begrunnes i konsekvenshensyn fordi det er hensiktsmessig at også ferdselshindringer som ikke i seg selv er nok til å sperre ferdsel og opphold, men som bidrar til at et område får preg av innmark, også må falle inn under lovens ordlyd. Som eksempel her kan nevnes et tilfelle der en båt er trukket opp på land. Båten sperrer for en ferdselsvei langs strandkanten, men er ikke i seg selv nok til å hindre ferdsel. Hvis derimot båten ligger i sammenheng med en kano, et håndkle og en vimpel, vil dette samlet kunne anses som ulovlig privatisering, og dermed ulovlig etter fril § 13. Se også under om psykiske stengsler.

En annen form for stengsel som rammes under alternativet ”på annen måte” er de **psykiske stengslene** som ikke direkte sperrer veien, men som gir et område så sterkt preg av å være privat at folk holder seg borte. Altså utmarksområder der allmennheten har lovlig ferdsels- og/eller oppholdsrett, men som ikke blir benyttet fordi passering eller bading gir folk et ubehag pga følelsen av påtrengning. Det er naturlig at slike psykiske stengsler rammes på lik linje som de fysiske fordi de har den samme ferdselshindrende effekten. Alt som hindrer allmennhetens mulighet til utøvelse av friluftsliv bør sees under ett, og dermed også bekjempes etter samme lovregler.

Denne type snikprivatisering er kanskje den mest effektive fordi den medfører at folk urettmessig tar et område for å være innmark, i stedet for utmark, og dermed blir det kanskje sjeldnere oppdaget og tatt tak i. Eksempler på slik psykisk privatisering er utplassering av hagemøbler, anlegging av plen og plassering av flaggstenger langt fra bebyggelsen.²⁹

²⁹ Lagt til grunn av Miljøverndepartementet at plassering av flaggstang for å holde unna folk kan bli rammet av friluftsløven § 13. Men avstanden fra hus/hytte har betydning, og også om flaggstangen er en del av objekter som samlet sett utgjør et ulovlig stengsel.

Det som er karakteristisk for de psykiske stengslene er at de har en avvisende effekt. Og de psykiske stengslene kan godt sees i sammenheng med de fysiske. Det kan for eksempel hende at de fysiske stengslene er mulig å forsere, men at folk allikevel unngår å benytte seg av utmarksområdet på andre siden av stengselet på grunn av den avvisende effekten det har.

Formålsbetraktninger taler for at slik privatisering rammes. Friluftsløven § 1 taler jo nettopp om å sikre allmennheten rett til ferdsel og opphold i naturen, og dersom slike psykiske hindringer står i veien for folks rettigheter etter loven, bør det kunne anses som ulovlig etter § 13. Vel og merke kun hvis også kravene om ”..berettigede interesser..” og ”..ikke er til utilbørlig fortrensel..” er oppfylt. Mer om dette under.

I slike tilfeller der allmennheten fysisk kan passere, men ikke gjør det fordi det oppleves som ubehagelig, taler reelle hensyn for at også dette bør anses som ulovlig etter fril § 13. I motsatt fall ville det vært altfor enkelt for en grunneier å styre den frie ferdselsretten ved å henvise folk til å passere der det passer ham.

Også hensyn til en konsekvent lov tilsier at den ulovlige hindring som skjer ved at folk holder seg borte på grunn av ubehaget de føler ved å ferdes på privat grunn, skal rammes av lovens § 13.

Fra den teorien og praksisen³⁰ jeg har vært borte i kan nevnes at det som gir folk mest ubehag er å måtte gå gjennom opparbeidet hage, som må tolkes som utmark, og over private brygger på sin ferdsel langs strandsonen. Denne type hageoppbeiding o.l. hindrer ikke fysisk ferdsel, men utgjør derimot en ekstra psykisk sperre for folks anvendelse av ferdselsretten. Man har ofte mindre betenkeligheter ved å ferdes på naturlig og uberørt grunn enn å ferdes over plen og mellom plantede busker.

Et annet tvilstilfelle rundt hva som skal anses som ferdselshindring ”på annen måte” får vi når **grunneier omgjør utmark til innmark** ved for eksempel beplantning i hagen, bygging av nye anlegg og lignende. Dette har han, som nevnt i avsnitt 3.4, i utgangspunktet all mulighet til å gjøre. Derimot kan det tenkes tilfeller der grunneier

³⁰ Jf undersøkelsen i kapittel 5.4

kan sies å ha privatisert sin eiendom så mye at han ”på annen måte” har hindret den ferdselsretten som allmennheten har etter friluftsløven.

Det at et areal går over fra å være utmark til å bli innmark har helt klart umiddelbare konsekvenser for allmennhetens rettigheter, i og med at det nesten utelukkende er i utmark man kan ferdes og oppholde seg på annen manns grunn. Allemannsrettighetene gjelder så lenge betingelsene for å utøve dem er tilstede, men dersom betingelsene endres, faller rettighetene bort.³¹ Dette vil i utgangspunktet si at dersom et område endrer karakter fra ut- til innmark, vil ikke ferdsel bare være vanskeliggjort, den vil ikke være tillatt. Slik tolkning vil derimot være lite hensiktsmessig fordi det da ville være altfor lett for grunneier å hindre ferdsel. Dermed blir det viktig å avklare om noe av denne omdisponeringen kan sies å rammes av friluftsløvens § 13.

Vi kan tenke oss at en grunneier for eksempel anlegger litt mer plen, eller planter et par bærbusker i forlengelse av den hage som allerede er anlagt på tomten. Som eier av tomten er det naturlig at man har behov for, og lyst til å utnytte tomten og anlegge mer hage. Derimot vil denne opparbeidelsen kunne anses som ulovlig privatisering dersom den hindrer ferdsel, og ikke de øvrige vilkår i loven om blant annet berettiget interesse er oppfylt.

Det er, som nevnt tidligere i avhandlingen, ikke et vilkår at privatiseringen må anses som sjikanøst for at det skal kunne være ulovlig. Men det er et argument for at slik opparbeiding skal kunne rammes av § 13, at opparbeidelsen skjer med sjikanehensikt. Dette kan nok være vanskelig å avgjøre, men det kan tenkes tilfeller som er tydeligere enn andre. For eksempel vil det være åpenbart at planting av busker midt i en sti, og utenfor all annen opparbeiding av hagen, vil kunne være en sjikanøs, og dermed ulovlig, ferdselshindring. Derimot kan det volde mer tvil dersom fruktbusker eller lignende plantes i forbindelse med andre hageanlegg, samtidig som ferdsel hindres. Kan man da klare å finne ut om anlegget er gjort i sjikanehensikt?

Av hensyn til grunneiers eierrettigheter, vil jeg påstå at det skal en del til for at slik opparbeiding av hage skal kunne anses som ulovlig etter fril § 13. Kanskje burde

³¹ Jf Artikkel av Ola Rygg fra Lov og rett 1990 s. 273.

opparbeidelsen også kun rammes av loven dersom den sees i sammenheng med eventuelle andre vanskeliggjørende effekter/hindringer.

På den annen side vil det være veldig enkelt for grunneier å legge føringer for folks ferdsel hvis slik privatisering gjennom omgjøring av utmark til innmark ikke skulle rammes av lovens § 13. Det er dessuten forutsatt i Furumoadommen på side 1171 at en grunneiers rydding og opparbeiding av sin eiendom ikke nødvendigvis fører til at området går over til å karakteriseres som innmark. Her finnes altså en balansegang, og en interesseavveining må hjelpe å ta stilling til det enkelte tilfellet.

Konklusjonen blir at grunneier kan opparbeide tomten sin, men dersom opparbeidelsens hensikt er å hindre lovlig ferdsel, kan han ikke begrense allemannsretten ved å omgjøre utmark til innmark.

4.2.3 Kravet om å "vanskeliggjøre" ferdselen

Loven gir ved hjelp av uttrykket "vanskeliggjøre" et krav om aktiv ferdselshindrende handling fra grunneiers side. Etter en tolkning tilsier dette altså at han må ha foretatt seg noe som har gjort passering eller opphold vanskelig gjennomførbart. Det kan muligens argumenteres med at vilkåret om å vanskeliggjøre ferdsel er overflødig fordi et stengsel alltid må tolkes slik at det vanskeliggjør ferdsel. Derimot kan ordlyden brukes for å avklare om også annen type vanskeliggjøring enn oppsetting av stengsler kan rammes av § 13. For eksempel gir det oss tolkningsveiledning ved at eventuell passivitet neppe kan sies å rammes av lovteksten. Eksempel på passivitet fra grunneier kan være å la en gammel bro forfalle, la kratt vokse eller unnlate å fjerne trær som har veltet.³²

Ordlyden i fril § 13 kan tolkes slik at ethvert stengsel vanskeliggjør der det står. En slik streng ordfortolkning kan også forsvares ved at interesseavveiningen som paragrafens 1. ledd, 2.del gir anvisning på, vil føre til at denne tolkningen ikke rammer grunneier urimelig hardt.

³² At passivitet ikke rammes av § 13 synes blant annet også forutsatt i artikkel av Rune B. Hansen; "Rettsstridig privatisering av strandsonen"

Et annet poeng når det gjelder kravet om å vanskeliggjøre ferdselen, er hvor langt vi skal trekke grensen for tolkning av loven. Jeg stilte meg spørsmål om det kreves vanskeliggjøring over et spesielt nivå, eventuelt om det finnes en tålegrense for hva allmennheten må akseptere av ferdselshindringer. En slik tålegrense ville i så fall innebære at ferdselshindringen er av en viss styrke før fril § 13 kommer til anvendelse. Paragrafens lovtekniske oppbygning gir oss her tolkningshjelp. I og med at fril § 13 oppstiller et krav om en interesseavveining i andre del av 1. ledd, vil all form for vanskeliggjøring måtte omfattes av lovens ordlyd. Rettmessighetsvurderingen kommer etter at man har vurdert om ferdsel blir vanskeliggjort. Denne tolkningen må være riktig fordi man ved en tålegrensevurdering kun vil se på hensynet til allmennheten, og ikke grunneier.

For å demonstrere hva som kan anses som vanskeliggjøring i praksis, vil jeg her bruke et eksempel fra Lillesand der kommunen ble bedt om å komme med en uttalelse angående fri ferdsel på en privat vei. Vel å merke handler ikke saken om ferdselshindring *i strandsonen*, men derimot ferdselsrett på en vei ned til sjøen; grunneierne hadde på en og samme vei satt opp kjettinger som sperret veien på flere ulike steder. De hadde dessuten malt ordet ”privat” på en stein. Kommunen fant etter befarings at eierne ikke hadde noen berettiget interesse i å forsøke å hindre ferdsel på veien på flere steder. Det skulle være tilstrekkelig å stenge for motorferdsel med den ene kjettingen helt ytterst på veien. De andre stengslene hadde dermed bare som formål å forsøke å vanskeliggjøre folks ferdsel på veien, og måtte følgelig fjernes.

At utplassering av en bom på en benyttet ferdselsvei er å vanskeliggjøre ferdselen, kan vel ikke benektes. Men er det for eksempel vanskeliggjøring av ferdsel hvis grunneier legger ut noe som lukter så vondt at turgåere holder seg borte på grunn av dette? Det stinkende objektet vil ikke fysisk hindre ferdselen på området, men grunneier har allikevel gjort noe aktivt for å hindre ferdselen. Dessuten vil utplasseringen være gjort i sjikanehensikt, noe som også taler for at det skal anses som ulovlig.

Vi ser at det ikke finnes fasitsvar på hvilke tilfeller som rammes av lovens ordlyd om å ”vanskeliggjøre” ferdsel. Det vil alltid være et tolkningsspørsmål, og denne avveiningen må gjøres på bakgrunn av konkrete fakta i den enkelte sak.

4.3 Hva er grunneiers "berettigede interesser"?

Utgangspunktet etter friluftslovens § 13 er at eier ikke har lov til å sette opp stengsler eller hindre allmennhetens ferdsel der slik ferdsel er lov etter friluftslovens andre regler. Unntaket fra denne hovedregelen finner vi i § 13 1.ledd, 2. alternativ; dersom grunneier har berettigede interesser i å stenge ferdsel, eller stengselet ikke er til utilbørlig fortrensel for ferdselen, har han mulighet til å benytte eiendommen sin slik han vil.

Friluftsloven § 13 1.ledd sier altså at et stengsel ikke er ulovlig dersom det tjener eiers "*berettigede interesser*.". Hva som er i eiers berettigede interesse er en skjønnsmessig vurdering som må foretas for hvert enkelt tilfelle.

Lovens forarbeider snakker om at formålet med bestemmelsen er å verne ferdselsretten mot hindringer som grunneieren ikke har en "*virkelig akseptert interesse i å ha stående*.". ³³ Det vil si at vurderingstemaet blir den/de ferdselshindrende objektene avvisende eller vanskeliggjørende effekt for allmennheten, målt opp mot grunneiers subjektive behov for den samme gjenstanden/ferdselshindringen. Vi må altså ta hensyn til subjektive forhold ved grunneier i vår vurdering om hva som er berettiget for ham.

Derimot må avveiningen bygge på en objektiv vurdering. Det fremgår nemlig av lovens forarbeider at det ikke alltid kan legges avgjørende vekt på eiers forklaring på hvorfor stengselet er satt opp. Dessuten kan det være vanskelig å bedømme grunneiers hensikt med tiltaket. Et eksempel ³⁴ kan belyse dette; Dersom det ryddes for nydyrking av poteter kun i traseen til en mye benyttet sti i utmark, kan det ikke legges avgjørende vekt på at eier mener at dette er nødvendig av økonomiske grunner. Man må her objektivt vurdere allmennhetens interesser i utøvelse av lovlig ferdsel på stien opp mot grunneiers interesse i utnyttelse av sin eiendom.

Eksempler på berettigede interesser kan være at landbrukseiendommer gjerdes helt ned til stranden, og om nødvendig ut i vannet, for å holde dyr på lovlig beite. Og at man setter opp sperrer der eiendommen grenser til farlige stup eller lignende.

³³ Se Ot.prp. nr 2 1957 s. 35

³⁴ Hentet fra DN-håndbok nr. 14-2000 s.21

Oppsetting av stengsel pga husdyrhold må i utgangspunktet være berettiget. Men slike gjerder kan allikevel anses som et utilbørlig stengsel³⁵ dersom de er utformet slik at allmennheten ikke kan passere. Dette fremkommer av Furumoadommen på s. 1175. Her var det anført at gjerdet som var satt opp mot naboeiendommen var der for å holde husdyr på eiendommen, og dermed var berettiget. Dommeren valgte allikevel å se på gjerdet som et stengsel som var til utilbørlig fortrengsel, nettopp fordi det ikke var tatt hensyn til allmennhetens mulighet for ferdsel.

Det er dessuten en naturlig følge av definisjonen til begrepet ”hustomt” at man har full mulighet til å gjerde inne et begrenset område rundt privatboligen. Dette vil jo være innmarksdelen av tomten, og i og med at allmennheten ikke har tilgang på denne innmarken må gjerdet være lovlig.

En annen berettiget interesse kan være grunneiers næringsinteresse i bruken av sin eiendom. Det kan for eksempel være at grunneier har gjort seg næring av å tilby ulike friluftaktiviteter, slik som båtutleie, campingmuligheter e.l., fra sin eiendom. Slike aktiviteter kan føre til minsket ferdsels- og oppholdsrett for allmennheten, men i vurderingen av hvorvidt det er sjikanøst av grunneier å for eksempel bruke ferdselsstien som lagringsplass for båtene, må man ta i betraktning at hindringen skjer til fordel for annen bruk av grunneiers eiendom. Dermed kan næringsinteresser være en mulig berettiget interesse.

At næringsinteresser kan være en berettiget interesse kan muligens også tolkes motsetningsvis utifra en av dommerens bemerkning i Furumoadommen. Her ble uttalt at dyrehold ikke var et godt nok argument for å begrunne gjerdet fordi det ikke var ”..*tale om ervervsmessig dyrehold..*”. Dermed ser vi at økonomiske interesser kan være en relevant interesse å ta i betraktning når man vurderer om grunneier har en berettiget interesse i å sette opp stengsel for å hindre ferdsel.

Lovens ordlyd må videre tolkes slik at det avgrenses mot uberettigede eller uakseptable interesser. Paragraf 13 1.ledd krever nemlig at grunneier skal ha en lovlig grunn til å vanskeliggjøre den ferdsel som følger av friluftsløven. Det er for eksempel ikke

³⁵ Mer om utilbørlighetskravet i avsnitt 4.4

tilstrekkelig grunn til å hindre ferdsel eller opphold at grunneier irriterer seg over bruken av eiendommen sin.³⁶ Vi kan tenke oss et tilfelle der to naboer ikke kommer så godt overens. Naboen med strandeiendom som kan benyttes av allmennheten velger å bortvise den han har andre konflikter med selv om andre får oppholds- eller ferdselsrett på eiendommen. Slike personlige uoverenskomster vil nok ikke kunne være berettiget etter frilufslovens § 13.

Andre interesser som ikke vil være berettigede, er hensyn til eiendommens økonomiske verdi dersom verdiøkningen kan sies å ha oppstått på grunn av allmennhetens manglende tilstedeværelse. Dette kom blant annet frem i Furumoadommen, der anførselen om å få beholde et gjerde på grunn av at eiendommen ville synke i verdi dersom allmennheten fikk ferdselsrett ikke nådde frem. Dommeren uttalte i denne anledning at allemannsretten er en sterk rett i Norge, og dessuten at grunneier har muligheter til erstatning ved rådighetsinnskrenkende vedtak etter plan- og bygnings- eller naturfredningslovgivningen.

Til slutt vil jeg nevne at det bør kunne legges til grunn at det finnes en god del interesser som kan være berettigede. Det er tross alt snakk om utnyttelsen av sin egen private eiendom. Hvilke interesser som skal anses som beskyttelsesverdige er derimot det som utgjør de største vurderingsvanskelighetene. Mer om dette i avsnitt 4.6.

4.4 Kravet om "utilbørlig fortrengsel"

4.4.1 Hva menes med utilbørlig?

Utilbørlig er en rettslig standard som forutsetter en ganske sterk grad av urimelighet.³⁷ En utilbørlig handling er moralsk klart kritikkverdige. Begrepet utilbørlig viser til at det skal foretas en skjønnsmessig vurdering for hvert enkelt tilfelle.

Begrunnelsen for å anvende en slik skjønnsmessig rettslig standard er at man får en dynamisk rettsutvikling, og at det kan tas individuelle hensyn ved den enkelte sak. Lovens klarhet og enkelthet blir prioritert bort, og partenes rettsstilling blir vanskelig å

³⁶ Jf Rundskriv T-6/97 s. 22 som sier at det ikke er nok at oppholdet vil virke sjenerende.

forutberegne ved bruk av slike rettslige standarder, men loven blir i stedet smidig og tilpasningsdyktig. Nedenfor kommer eksempler på hvordan en grunneiers handling kan være til utilbørlig fortrensel for allmennhetens ferdsel, jf fril § 13.

4.4.2 Når er noe til utilbørlig fortrensel?

En hindring er til utilbørlig fortrensel når den går åpenbart lenger enn nødvendig for at grunneieren skal kunne ivareta sine ”berettigede interesser”. Dette følger blant annet av RG 1995 s. 1184 der retten fant at grunneier ikke hadde tilstrekkelig grunnlag for å hindre allmennhetens ferdsel ned til badeholmen fordi ferdselen dit ikke kunne anses å være til nevneverdig sjenanse. Fjerning av stien var altså en handling til utilbørlig fortrensel.

Den skjønnsmessige vurderingen om noe er til utilbørlig fortrensel for andre, forutsetter at det foreligger en reell brukerkonflikt. Eiers utøvelse av sin faktiske råderett, må komme i konflikt med en konkret og faktisk handling som allmennheten ønsker å foreta seg. Utilbørlig fortrensel foreligger altså som hovedregel først når oppholdet hindres eller sjeneres av en handling eier foretar seg, og som han kanskje ikke har mulighet til å lovlig utøve på grunn av reglene om ferdselsretten som følger av friluftsløven.

I praksis kan spørsmålet om grunneiers bruk er til utilbørlig fortrensel for allmennheten støte bort i vanskelige tolkningsspørsmål og tvilstilfeller. Det kan for eksempel tenkes å forekomme tilfeller der grunneier vanskeliggjør ferdsel ved å bruke området så flittig selv at allmennheten ikke får mulighet til å ferdes eller raste/bade der uten å være til fortrensel for eier, jf § 2 2.ledd og § 9 2.ledd. En slik flittig bruk fører ikke til at området endrer karakter fra å være utmark til å bli innmark.³⁸ Spørsmålet blir i stedet om, og hvor eventuelt grensen går for at eiers egen bruk skal kunne anses som en ulovlig hindring etter fril § 13.

³⁷ Jf Ot.prp. nr. 2 1957 s.35

³⁸ Jf Furumoadommen s 1173

Det kan for eksempel være at eier oppholder seg mye ved stranden eller sjøboden sin. Som eier er man selvsagt berettiget til å benytte seg av sin eiendom, og dermed kan det være at allmennheten lovlig hindres ved at ferdsel over området er til sjenanse for grunneiers berettigede interesse i å være der selv.

Derimot vil det finnes grensetilfeller. Er for eksempel grunneiers nakenbading berettiget og ikke til utilbørlig fortrensel for allmennhetens ferdsel? Svaret må bli ja hvis det faller naturlig for ham, og det ikke skjer ofte. Men hva da hvis nakenbadingen skjer ofte, og i den hensikt å holde andre borte? Da vil nok badingen anses som sjikanøst, og vil skje til utilbørlig fortrensel for folks ferdsel. De fleste vil vegre seg for å ferdes eller oppholde seg på områder der man vet at det er en mulighet for å treffe på grunneier i "Adamsdrakten". Dermed slutter man å bruke utmarken på eiendommen, og velger heller omveier eller andre oppholdssteder for å unngå ubehageligheter.³⁹

Nå må det nevnes at det vil være vanskelige bevissspørsmål knyttet til avgjørelsen om nakenbadingen ikke er ordinær bruk av eiendommen. Og hvis man i det hele tatt skal kunne si at grunneiers bruk av sin egen eiendom skjer til fortrensel for allmennheten, må det nok stilles rimelig strenge krav til bruksmåten.

Jeg vil påstå at kun den bruk som eier foretar seg i sjikanehensikt kan rammes av fril § 13 som bruk til "utilbørlig fortrensel". Dette blant annet begrunnet ut ifra den sterke faktiske råderetten som en eier har etter eiendomsretten.

Hva som skal falle inn under "bruk med sjikanehensikt", må vurderes i hvert enkelt tilfelle. Også her vil det kunne oppstå vanskelige tvilstilfeller. Jeg nøyer meg med å nevne ett eksempel; En grunneier har satt opp et gjerde som for utenforstående kan vurderes som berettiget, for eksempel for å holde hunder på eiendommen, men som i realiteten er overflødig fordi hundene ville holdt seg på eiendommen uansett. Hvis man da kan si at gjerdet er satt opp i den hensikt å hindre ferdsel, vil det være til utilbørlig fortrensel for allmennheten, og dermed være ulovlig etter fril § 13. Konsekvenshensyn tilsier at slike tilfeller der ferdselshindringer er satt opp unødvendig, må falle inn under lovens paragraf som et sjikanøst stengsel. Viktig å tenke på i denne sammenheng er at

³⁹ Jf også drøftelsen i avsnitt 4.2.2 om psykiske stengsler

gjerdet i dette eksempelet også må vurderes etter om allmennhetens ferdselsrett blir opprettholdt. Mer om denne vurderingen under.

4.5 Kan vilkårene i § 13 ses på som utslag av ett og samme krav?

Friluftsløven § 13 gir oss anvisning på å måtte foreta en rettmessighetsvurdering. Loven oppstiller to kumulative vilkår, i og med at stengselet må tjene til grunneiers ”berettigede interesse”, **og** ikke må være til ”utilbørlig fortrensel” for allmennheten. Det som derimot kan debatteres er om disse vilkårene i virkeligheten skal være del av en helhetlig interesseavveining? Må de sees i sammenheng?

Lovens forarbeider nevner at det skal foretas en helhetsvurdering av de motstridende interesser når man skal vurdere om ferdselsretten blir ulovlig forhindret. Dette argumenterer for at de to vilkårene skal vurderes samlet. For å *helhetlig* kunne si om et stengsel er ulovlig, må man jo veie forholdet mellom hva som er til eiers berettigede interesse, mot hva som er til utilbørlig fortrensel for allmennheten.

At vilkårene må sees i sammenheng kan muligens også forsvares ut ifra friluftsløvens formålsparagraf. Lovens § 1 snakker som tidligere nevnt om å sikre allmennhetens ferdselsrett. Det ville vært stridende mot denne formålsparagrafen å la en grunneier beholde et gjerde som er berettiget ut ifra for eksempel dyrehold, uten å kreve at han skulle gjøre det mulig for allmennheten å forsere gjerdet slik at ferdselsretten ble opprettholdt. Man må altså både vurdere om gjerdet er en berettiget interesse og om det er til utilbørlig fortrensel for allmennheten for å kunne vurdere om lovens formål blir realisert.

At begge vilkårene må vurderes samtidig kan muligens også leses ut ifra Furumoadommen s 1175. Dommeren uttalte at et gjerde på eiendommen kunne anses som berettiget pga husdyrhold, men at det allikevel var til utilbørlig fortrensel for allmennheten fordi gjerdets primære funksjon var å hindre ferdsel. Vi ser altså her at de to vilkårene måtte sees i sammenheng, og dermed ble gjerdet ansett som ulovlig.

4.6 Interesseavveiningen

Etter å ha drøftet lovens vilkår om hva som skal til for å gjøre et stengsel rettmessig, kommer spørsmålet om hvordan vi skal avgjøre hva som er i eiers berettigede interesse contra allmennhetens interesse i ferdsels- og oppholdsrett. Her velger jeg å legge relativt stor vekt på de reelle hensyn som er aktuelle, i og med at rettskilder på dette området er forholdsvis fraværende.

Det første hensynet som melder seg er hensynet til allmennheten. Det er et viktig poeng at vi nå har større behov enn tidligere for å tilrettelegge for utøvelse av friluftsliv. Dette følger blant annet av begrunnelsene for å innta en ny formålsparagraf i friluftslivsloven i – 96. Formålsparagrafen sier nemlig uttrykkelig at muligheten til å ferdes i naturen er veldig viktig for helse og trivsel. I St.mld. nr. 39 (2000-2001) blir det også lagt vekt på friluftslivets direkte nytteverdier for blant annet helse og livskvalitet, og hvordan dette kan utnyttes; ”..Regjeringa meiner at ein i større grad enn det ein har gjort til no, må ta i bruk friluftsliv som verkemiddel i den helsefremjande og førebyggjande arbeidet..”.

Økende utbygging av strandsonen har ført til et større behov for å bruke de områder som faktisk fortsatt er utmark. Allmennhetens ferdsels- og oppholdsrett etter friluftslivsloven har dessuten et svakt vern mot innskrenkinger⁴⁰, for eksempel i forhold til reglene om hevd og servitutter, og bør derfor kunne nyte godt av en prioritert vektlegging dersom det skulle oppstå konflikt med grunneier angående rett til ferdsel og/eller opphold.

På den annen side kan det argumenteres mot allemannsretten at det attraktive området i utmarken kanskje ikke ville blitt til uten grunneiers privatisering av sin eiendom. Vi kan tenke oss et svaberg som før var kupert og gjengrodd. Grunneier planerer et område som egner seg til soling, og rensker svaberget. Området blir plutselig veldig attraktivt for folk flest å ferdes og ta opphold på, og det vil oppstå konflikter som tidligere ikke fant sted på området.

Her er det allikevel viktig å ta i betraktning at allemannsretten skal sikre en rett som tidligere har vært der, og kanskje også vært benyttet. Det er ikke meningen at

⁴⁰ Vern i form av erstatning dersom ferdsels- eller oppholdsretten avskjæres

friluftsløven skal gi økte rettigheter til allmennheten. Da er det bedre at grunneier kan få benytte seg av det fine opparbeidede området selv.

Videre må vi ta i betraktning hensynet til den private, eksklusive eiendomsrett. Jeg har allerede vært inne på at alle har rett til å ha en privat sfære rundt seg. Spørsmålet blir dermed hvor stort dette området kan være, herunder hva som skal tillates av økende privatisering?

En grunneier betaler ofte mye for en flott eiendom ved sjøen som skal brukes til egen rekreasjon. Det kan derfor virke urimelig og urettferdig at han ikke skal få benytte seg av eiendommen sin som han vil, og i fred. Man forventer at det man investerer så mye i faktisk står til ens egen disposisjon, og da kan det fort bli betraktet som et problem når allmennheten strømmer til for å utøve sin rett til ferdsel og opphold på de attraktive områdene langs strandkanten.

Videre kan det argumenteres for å legge avgjørende vekt på grunneiers interesser at hans mulighet til utnyttelse av eiendommen kan reduseres eller tapes. Vel og merke har vi regler om dette også i friluftloven, men det kan nok være et begrensende element for grunneier at folk kan ferdes og oppholde seg på hans eiendom. For eksempel skal det nok ikke så mye til før en slutter å bruke området i så stor grad selv dersom en vet at det jevnlig kommer folk som bruker området. Altså kan det være en psykisk sperre for grunneier at han vet at flere kanskje benytter stedet eller går forbi. Hvem som helst ville syns det var ubehagelig å sole seg på svaberget sitt mens allmennheten til stadighet vandret forbi.

En siste ting kan nevnes i favør av grunneiers interesser, nemlig at allmennhetens bruk kan være forstyrrende for øvrig bruk av eiendommen. For eksempel kan husdyr bli forstyrret på beitet dersom allmennheten gis mulighet til ferdsel gjennom gjerder, og over eiendommen.

I allemannsrettens favør har vi argumentet om at utmark faktisk blir benyttet, og dermed hindrer gjengroing av området. Dessuten er det fortsatt mulig for grunneier å søke om tiltak som kan gjøre utmark til innmark, og dermed stenge allmennheten ute.⁴¹

Dessuten er det snakk om en beskjedne rådighetsutøvelse allmennheten har rett til på annen manns eiendom. Vi har blant annet tidligere i avhandlingen sett at ferdsels- og oppholdsretten følger med betydelige begrensninger, både til steder man kan ferdes/oppholde seg, og til når og hvordan man kan utnytte andres eiendom.

Siste hensyn som kan tale både i grunneiers og allmennhetens interesse er hensynet til naturmiljøet og andre samfunnsinteresser. Grunneier kan være berettiget til å holde folk unna med hjemmel i redsel for slitasje og forsøpling. Selv om hver enkelt bruker av allemannsretten ikke skaper konflikter, kan det slite på naturen dersom flere utnytter sine rettigheter sammen.

Dette argumentet er derimot ikke så tungtveiende i og med at allemannsretten er uavhengig av hvor mange som utnytter den. Friluftsløven har dessuten også regler om plikter og krav om hensyntagen. Og en skulle tro at folk tenker fornuftig og unngår forsøpling og slitasje med tanke på deres muligheter til å komme tilbake. Dersom reglene i friluftsløven blir brutt kan, på den andre siden, grunneier få rett til å stenge allmennheten ute, jf fril § 16.

Videre kan det være et argument at også deler av turistnæringen lever på muligheten for at besøkende til Norge skal ha anledning til å ferdes og oppholde seg i naturen og strandsonen. For mange er det nettopp naturopplevelsen de kommer for å oppleve, i mangel på slike muligheter i sitt hjemland. Disse hensyn taler altså sterkt i retning av at allmennheten skal slippe å møte på stengsler på sin ferd langs strandsonen.

Momentene nevnt i drøftelsen over gir konklusjonen at sterke reelle hensyn taler for at vurderingen må være ganske streng når det gjelder hva som skal kunne ses som en grunneiers ”berettiget interesse”, jf fril § 13 1. ledd. Med fare for økt forsøk på styring

⁴¹ Jf bestemmelser i blant annet plan- og bygningsloven

av allmennhetens ferdsel vil dette altså si at grunneier må ha veldig gode grunner for å kunne hindre den ferdsels- og oppholdsrett som følger av friluftsløven.

5 Hva kan kommunene gjøre?

5.1 Generelt

Det er fra politisk hold i de siste årene, som tidligere nevnt, lagt økende vekt på betydningen av muligheten til å benytte seg av friluftslivet og ferdsels- og oppholdsretten som lovverket bevilger oss. Mange føringer er blitt gitt. Foruten lovreguleringer, har blant annet Direktoratet for naturforvaltning gitt ut et par håndbøker som beskriver hvordan kommunene bør håndtere problematikken rundt privatiseringen langs strandsonen.⁴² Og dessuten er det gitt ut flere små hefter og rundskriv som skal lette arbeidet med å finne hvilke rettigheter og plikter man har som utøver av ferdselsretten langs sjøen.

Kommunens viktigste rolle i kystsoneforvaltningen er rollen som plan- og bygningsmyndighet etter pbl. Det er kommunen som, gjennom planlegging og behandling av enkeltsaker, har det største ansvaret med å sikre bruken av areal i strandsonen. Kommunene skal kunne balansere de ulike motstående interesser gjennom å gi bestemmelser om retningslinjer og detaljer i arealbruken, og de skal, gjennom arealplaner, forvalte strandsonen slik at flest mulig hensyn ivaretas.

Men kommunen har også andre myndighetsoppgaver i forhold til forvaltningen av strandsonen. Blant annet gjennom friluftslovens regler i §§ 15, 16 og 40. Den nye formålsparagrafen, inntatt i friluftslovens § 1a, har dessuten gitt kommunen en viktigere rolle i forvaltningen av friluftsloven. Dette i og med lovens ordlyd om at muligheten til friluftsliv nå skal "fremmes". Vi ser at kommunen nå må bidra mer aktivt til å sikre at lovens intensjon blir ivaretatt.

Problemstillingen videre blir å se hva som kan gjøres fra kommunenes side for å hindre ulovlig privatisering ved hjelp av ulovlige stengsler. Og hvordan man kan holde ved like den ferdsels- og oppholdsrett som lovverket gir oss.

⁴² Blant annet DN-håndbok nr 14-2000 og nr 20-2002

Jeg velger i det følgende å begrense drøftelsen til muligheten til å be om uttalelser etter frilufsloven § 20, og muligheten til å kreve ulovlige arbeid/stengsler fjernet etter § 40. Dette fordi det er her kommunen står ovenfor de viktigste opprettende/begrensende oppgavene når det gjelder problematikken rundt sjikanøse stengsler etter fril § 13.

5.2 Uttalelser om tvilsspørsmål etter frilufsloven § 20

Dersom man kommer opp i situasjoner der man tviler på hvilke rettigheter man har som privatperson til å ferdes eller oppholde seg på annen manns grunn, har man muligheten til å be kommunen om uttalelser. Dette gjelder ved tvil om hva som skal anses som innmark eller utmark, jf fril § 20 litra a), hvor man kan telte, jf litra b), og om et stengsel kan anses som ulovlig, jf litra c).

Motsatt kan også grunneier be om uttalelser for å fastslå hvilke rettigheter han har til å nekte allmennheten å ferdes på sin eiendom. Interessant i denne sammenheng blir uttalelser angående innmark/utmarkproblematikken, fordi dette avgjør om man i det hele tatt har rettigheter til ferdsel og opphold. Og også uttalelser i forbindelse med litra c, om hvorvidt et stengsel/hindring/skilt er ulovlig etter frilufsloven § 13.

Jeg forutsetter at enhver bruker, og ikke bare spesielt interesserte, har mulighet til å benytte seg av § 20. Dette i og med anvendelse av fellesbetegnelsen ”..brukeren..” i lovteksten. Det er altså få vilkår for å oppfylle kravet om rettslig interesse i å få klarhet i spørsmål etter frilufsloven.

Formålet med lovregelen er å bidra til en rask avklaring av tvilsspørsmål ved eventuelle uenigheter mellom grunneier og allmennheten. Dette følger blant annet av forarbeidene til loven, i Ot.prp.nr. 2 1957 s.37. Kommunen skal, som en utenforstående tredjepart, gi en upartisk og autoritativ erklæring som begge parter kan forholde seg til.

Nødvendigheten av paragrafen følger av den omfattende bruken av rettslige standarder som blir benyttet i frilufsloven, jf for eksempel ”berettigede interesser” og ”utilbørlig fortrenghet” i §§ 1a, 8, 9 og 13, og ”rimelig avstand” i § 8. Disse standardene trenger tolkning, og det vil være vanskelig for de to interesserte parter å bedømme om en av

dem er til ”utilbørlig fortrengsel” for den andre når man står midt oppe i konflikten. Det trengs en upartisk part for å avgjøre slike tolkningstvil, og her kommer kommunen inn i bildet.

Spørsmålet om kommunen faktisk kan anses som en upartisk part kan derimot også debatteres. De vil for så vidt både ha interesser i en vid ferdselsrett, gjennom blant annet muligheten for økt turisttrafikk,⁴³ og interesser i muligheten til å ta hensyn til grunneiernes ønsker, slik som ønsket om eventuell økonomisk gevinst gjennom økt verdi på en usjenert tomt. Uansett hvordan man ser det blir konklusjonen at kommunen nok vil kunne anses som en upartisk part fordi de har interesse i å tilfredsstillе både de fastboende, hytteeierne og turgåerne.

Kommunen blir, etter § 20, en slags første klageinstans der folk kan få publisitet rundt, og avklaring i vanskelige tolkningsspørsmål. Dette er hensiktsmessig fordi kommunen kjenner lovverket bedre enn majoriteten av allmennheten, og har dermed bedre muligheter til å bedømme hvilke rettigheter som utspringer seg etter forholdene på tomten.

Et argument **for** vedtakelsen av en slik rettighet som § 20 representerer, er at den er prosessbesparende. Ved å la kommunen komme med uttalelser, håper man at mange lar være å gå videre til rettsapparatet med saken sin. Om dette har vist seg å være effektivt kommer jeg nærmere tilbake til i undersøkelsen min i kapittel 5.4.3.

Knut Hesselberg stiller seg spørsmålet i sin artikkel i Lov og rett av 1963 om man heller burde la en landsomfattende ombudsmann komme med disse uttalelsene, blant annet fordi kommunen sjelden har personer med juridisk kompetanse til å avgjøre vanskelige spørsmål fra frilufsloven. Dette vil jeg bare her kort påstå at ikke er nødvendig. Blant annet begrunnet utifra funn fra undersøkelsen min, i tillegg til at man har muligheter til å innhente kommentarer fra jurister og kommuneadvokater i saker der det oppstår vanskelige tolkningsspørsmål. Se nærmere i avsnitt 5.4.

⁴³ Kommentert i artikkel av Knut Hesselberg, Lov og rett 1963 s. 404.

Det er viktig å bemerke seg at det som § 20 gir hjemmel til, er en ”..uttalelse..”. Dette er en meget enkel form for konfliktløsning, og kvalifiserer ikke til å være et enkeltvedtak etter forvaltningsloven. Uttalelsene kan dermed ikke påklages. Dette følger blant annet etter en antitetisk tolkning av friluftslovens § 24 1.ledd.

Uttalelsen er heller ikke bindende for en eventuelle senere rettssak. Dermed ser vi at selv om et offentlig organ kommer med bemerkninger omkring et spørsmål, er det ikke et veldig viktig virkemiddel rent juridisk sett.

I denne sammenheng må jeg nevne et motargument mot § 20, nemlig det faktum at uttalelser fra kommunen muligens ikke sikrer en rettferdig saksgang. Det blir påpekt av Knut Hesselberg at interesseavveininger på grunn av rettslige standarder burde foregå i rettslige former slik at partene er sikret en muntlig og kontradiktorisk saksbehandling og umiddelbar bevisførsel. Jeg vil derimot påstå at disse rettsikkerhetskravene blir ivaretatt i den prosessen som kommer senere, og at dette er tilstrekkelig. Friluftslovens § 20 har tross alt som hovedformål å være prosessbesparende, men dersom man ikke kommer til enighet etter at uttalelser er gitt, har man fortsatt mulighet til å få en rettferdig rettergang og avklaring uansett.

Konklusjonen min blir dermed at friluftslovens § 20 er en hensiktsmessig lovregel som i teorien tjener til et bra formål. Hvilken betydning muligheten til å komme med uttalelser har i praksis, er et annet interessant spørsmål som jeg kommer nærmere tilbake til i avsnittet om undersøkelsen.

5.3 Stansing og fjerning av ulovlig byggverk etter friluftsloven § 40

Dersom grunneier allerede har tatt seg til rette, og rettsstridig privatisert eiendommen sin, har kommunen myndighet etter friluftslovens § 40 til å kreve arbeidet/byggverket/hindringen stanset eller fjernet. Interessant i vår sammenheng er § 40 1.ledd, alternativene om ”..inngjerding..” eller ”..annet arbeid..”, og 2.ledds ”..stengsel eller annen innretning..”.

Begrunnelsen for paragrafen er å kunne håndheve forbudet etter § 13. Derimot gir ikke § 40 grunnlag for å kreve utbedring eller annen form for oppretting, og den gir heller

ikke hjemmel for forvaltningen til å fastsette tvangsmulkt. Dette må man eventuelt gå via domstolene for å få. Et annet alternativ kan dessuten også være å benytte seg av sanksjonsreglene etter plan- og bygningsloven. Dette kommer jeg nærmere tilbake til i kapittel 5.4.4.

Forarbeidene til friluftsløven nevner lite eller ingenting om sanksjonsregelen i § 40, og som det vil vise seg i undersøkelsen under foreligger det lite praksis der man har benyttet seg av lovregelen. Men i teorien skal § 40 kunne fungere som en trussel fra kommunen til grunneieren om å fjerne ulovlighetene. Lovbestemmelsen gir dessuten også hjemmel for å kreve politiets hjelp til fjerning eller stansing, jf 3.ledd.

Hva som kvalifiserer til å falle inn under lovens alternativ om ”inngjerding”, vil etter en naturlig tolkning av ordlyden kunne omfatte gjerder, beplanting av hekk eller annen form for tiltak som setter ”rammer” rundt et område. Et eksempel som er hentet fra praksis⁴⁴ omkring det tilsvarende begrepet ”innhegning” i pbl § 17-2 kan hjelpe å illustrere hva domstolene legger i begrepet; I denne saken hadde hytteeieren lagt ut steiner for å lede turgåere bort fra hytta fordi hun fant ferdselen sjenerende. Tingretten kom til at steinene var stablet slik at det kunne anses som ”innhegning”, og dermed var søknadspliktig etter plan- og bygningsloven.

Begrepet ”annet arbeid” kan omfatte et vidt spekter av tilfeller, og gir dermed større tolkningsproblemer. Jeg vil derimot påstå at ”annet arbeid” ikke er et selvstendig alternativ, men må sees i sammenheng med de to foregående alternativene om ”bygning” og ”inngjerding”. Det vil si at ”annet arbeid” vil være et byggearbeid som er satt opp for å hindre allmenn ferdsel. Dette kan for eksempel være planering av et område til en plattung som kan virke som et psykisk stengsel for allmennhetens ferdsel. Hva som konkret faller inn under ordlyden må ellers bero på en tolkning i hvert enkelt tilfelle.

Det mest interessante i forbindelse med denne avhandlingen, er hva som ligger i lovens ordlyd som ”...stengsel eller annen innretning..”. Hva som kan anses som stengsel, har

⁴⁴ Sak fra Tingretten fra oktober 2004

jeg allerede vært inne på i kapittel 4.2.1. Alternativet ”annen innretning” krever derimot en tolkning.

Den språklige formuleringen i § 40 synes ikke å gi noen begrensninger på hva som kan kreves fjernet. Dette kan tyde på at ”annen innretning” også skal kunne tolkes vidt slik at det omfatter alle tilfeller som ikke allerede faller inn under den øvrige ordlyden, men som ville ha falt inn under lovens § 13 som et ulovlig stengsel. Denne tolkningen kan blant annet begrunnes ut ifra regelens formål som er å få stanset/fjernet ulovlig privatisering av eiendom som skal være åpen for allmenn ferdsel. Også hensyn til lovgivningens effektivitet taler for et vidt anvendelsesområde. Det ville være lite hensiktsmessig ut ifra friluftslovens formålsparagraf om noen typer innretninger eller måter å unngå reglene om ulovlig privatisering skulle kunne slippe unna fjerning etter § 40.

5.4 Hva blir i praksis gjort? – En liten empirisk undersøkelse

5.4.1 Innledning

Jeg ble i løpet av oppgaveskrivingen nysgjerrig på hvor stort problem det i realiteten er med utplassering av ulovlige stengsler og ulovlig privatisering av strandeieendommer på Sørlandet. Samtidig var jeg interessert i å vite hva som blir gjort for å bekjempe denne privatiseringen. Dermed bestemte jeg meg for å foreta en liten ”undersøkelse” ved å se på myndighetenes praksis rundt temaet om ulovlige stengsler. Jeg ville høre hvordan to sørlandskommuner hansktes med problemet med snikprivatisering langs strandsonen. Fremgangsmåten var å prate med saksbehandlere i hhv Lillesand og Arendal kommune, og som det vil komme frem i det følgende, så gjorde jeg et par interessante oppdagelser underveis.

5.4.2 Om ulovlige stengsler

I Arendal kommune ble det i 2003 avsluttet et arbeid som innebar en kartlegging av ulovlige stengsler, sperringer og skilt i strandsonen. Bakgrunnen for undersøkelsen var den økte oppmerksomheten omkring tilgjengeligheten til kyst- og strandsonen, og også det økte fokuset på friluftsliv. Formålet var å se om det var nødvendig med tiltak for å

sikre allmennhetens muligheter til ferdsel og opphold i strandsonen, og dessuten å se hvor streng praktiseringen av plan- og bygningslovens dispensasjonspraksis forløp seg.

Tilsvarende kartleggingsarbeid har ikke blitt gjort i Lillesand kommune, men inntrykket av antall tilfeller som kunne tolkes inn under § 13 var omtrent sammenfallende med det som ble funnet i Arendal.

I de to sørlandskommunene er det i praksis mest problemer med anlegging av plen i forlengelse av hagen, og planering av plattinger/sitteplasser nede ved sjøen. Det forekommer også at folk har malt ordet ”privat” på svaberg, eventuelt satt opp skilt for å hindre ferdsel på privat vei som fører videre via sti og ned til sjøen. I Lillesand har problemet med maling av ”privat” på svaberg sunket betraktelig de siste årene fordi kommunen har gjort grunneiere oppmerksomme på reglene etter frilufsloven. Andre praktiske eksempler som kan anses som ulovlige etter § 13 er utplassering av møbler, potteplanter og lignende for å gi eiendommens utmark et preg av å være innmark.

De viktigste funnene jeg sitter igjen med er inntrykket av at det **ikke er et så omfattende problem** som jeg hadde trodd med ulovlige stengsler etter frilufslovens § 13. Og selv om det finnes både fastboende og hytteeiere som tar seg mer til rette enn de har lov til etter reglene i frilufsloven og plan- og bygningsloven, er det så **få konflikter** rundt temaet at det nesten ikke kan karakteriseres som et problem.

Videre fant jeg at det kan se ut som at det ofte er uvitenhet som fører til privatisering ved hjelp av sjikanøse stengsler. Grunneiere vet kanskje ikke at de gjør noe som hindrer utførelsen av den rettighet som folk har til ferdsel. Dermed retter de seg som nevnt etter uttalelsene for å hindre konflikter.

Derimot kan det også være at den ulovlige privatiseringen blir foretatt med et håp om at kommunen ikke vil legge merke til det. Og dersom det blir oppdaget velger eierne å rette opp i ulovlighetene nettopp fordi de vet at det er en rettsstridig ferdselshindring de har foretatt, og at de ikke vil vinne frem med et eventuelt krav i en retts sak.

Jeg fant også at det er et poeng å skape medieomtale rundt saker som omhandler ferdsels- og oppholdsrett i strandsonen, herunder hva som bidrar til å begrense disse

rettighetene. Dette er nemlig meget forebyggende! I forbindelse med kartleggingen av Arendals kystsoner, ble media brukt flittig for å vise at kommunen prioriterer saker om ferdselsrett og ulovlig privatisering. Dermed blir folk mer opplyst om hvilke rettigheter de har, og de får også reservasjoner mot å forsøke å hindre allmennhetens tilgang til friluftsområder fordi de vet at kommunen holder seg løpende oppdatert på området.

Andre virkemidler som blir brukt for å forsøke å forhindre at ulovlig privatisering ved hjelp av sjikanøse stengsler blir et problem, er å registrere, overvåke og aktivt håndtere enkeltsaker. I Arendal hadde de for eksempel tatt flyfotobilder av store deler av kystlinjen slik at de har noe konkret å vise til i eventuelle fremtidige tvister om privatiseringen har skjedd ulovlig eller på bakgrunn av tillatelser. Og i Lillesand hadde de sterkt fokus på å utarbeide gode reguleringsplaner. Dette ble ansett å være til stor hjelp, sammen med et vedvarende fokus på å sikre allmennhetens rettigheter etter friluftsløven. Alt i alt fikk jeg inntrykk av at kommunene hadde fokus på friluftsliv og ivaretagelse av skjærgården i sitt daglige virke.

Det har dessuten kommet frem et poeng om at privatiseringen av strandsonen ofte ikke oppfattes som et omfattende problem. I og med at mange områder er på vei til å bli nedbygget, hadde jeg forventet at allmennheten ville "kjempe" litt for deres rett til ferdsel og opphold i strandsonen. Isteden kan det virke som at frykten for å komme i konflikt med naboer er såvidt sterk at folk heller velger å gå omveier rundt de privatiserte områdene enn å gjøre en sak ut av det.

Hvis jeg skal spekulere i andre årsaker til den beskjedne stengselsproblematikken, så kan det være at den private eiendomsrett er en rettighet med så godt rotfeste i folks alminnelige rettsbevissthet, at den aksepteres som overordnet de rettigheter som finnes etter friluftsløven. Folk identifiserer seg muligens også med eiers behov for privatliv og for å utnytte sin eiendom, og de aksepterer at samfunnet er blitt som det er blitt.

5.4.3 Uttalelser fra kommunene

Bestemmelsen om grunneiers og allmennhetens mulighet til å få uttalelser fra kommunen blir jevnt brukt i praksis. Det er derimot gjennomgående, og kanskje også naturlig, om sommeren det blir satt mest fokus på spørsmålene om ferdsels- og

oppholdsrett, og dermed da kommunene får de fleste henvendelsene om å komme med uttalelser etter friluftslovens § 20.

Det forekommer både at folk tar skriftlig kontakt med kommunen for å få klarhet i en sak, og at kommunen må komme med muntlige uttalelser pr telefon eller lignende. Det ble også nevnt at kommunene gjerne får anonyme henvendelser der folk bare vil vite hva deres rettigheter er, uten å lage en stor sak ut av det. Begrunnelsen var ofte ønsket om å unngå konflikter med naboer.

For å finne hva som er innmark/utmark, eventuelt avgjøre om et stengsel er ulovlig, foretar kommunen først en befaring. I første omgang ofte i det stille for å danne seg en mening om saken, og deretter sammen med partene. Befaringen gir seg utslag i en midlertidig uttalelse på bakgrunn av skjønn, som begge parter får en tidsfrist til å kommentere. Skjønnen blir vurdert etter praksis fra tidligere saker og eventuelt rettspraksis på området.⁴⁵ I tillegg til anvendelsen av en stor mengde reelle hensyn. Til slutt kommer den endelige uttalelsen.

Dersom det skulle oppstå tolkningstvil om hva som faller inn under loven, har kommunene mulighet til å rådspørre seg med jurist/kommuneadvokat. I noen tilfeller ble også juristene med på befaring for å ha et riktig grunnlag å trekke sin konklusjon på.

Oppgaven med å komme med uttalelsene er i utgangspunktet ofte delegert til en saksbehandler i enheten for miljø. Hvis uenighet går saken over til planutvalget, og ved pågående uenighet gis oppdraget om å klarlegge ferdsels- og oppholdsrett og spørsmål om hva som skal anses som ulovlige stengsler videre til Fylkesmannen.

I Lillesand får de mest spørsmål om bading/fisking/ferdsel er tillatt på svaberg og langs sjøen. For å nevne eksempel hadde de en sak fra -03/-04 om rett til å bade fra en privat strand som lå på en øy i Blindleia. Hytteeieren hadde anlagt plen fra hytta og ned til den 15 m lange opparbeidede stranden. Han hadde dessuten også plassert ut en sittegruppe med strandmøbler for å gjøre inntrykket av privat grunn mer innlysende. I denne saken

⁴⁵ Furumoadommen ble nevnt av begge saksbehandlere som en sentral dom som de hentet inspirasjon og svar fra.

gikk kommunen inn og uttalte seg om stranden måtte sees på som innmark eller utmark, om allmennhetens opphold på stranden ville være til utilbørlig fortrengsel for grunneiers bruk, jf fril § 9 2.ledd 1.punktum, og samtidig om hageopparbeidelsen og utplasseringen av hagemøbler kunne anses som ulovlig etter lovens § 13.

Saken var litt vrien fordi det var et godt stykke fra hytta og ned til sjøen, samtidig som hagen kunne se ut til å strekke seg hele veien ned på grunn av den anlagte plenen. Dessuten kunne ikke grunneier se stranden fra hytta. Kommunen fikk bistand fra sin advokat for å tolke friluftslovens bestemmelser, og kom med en uttalelse om at stranden måtte anses som utmark, og at allmennheten dermed hadde mulighet til å bade der.

Grunneiers advokat var enig i at området måtte karakteriseres som utmark, men mente derimot at ”*..dersom representanter for allmennheten oppholder seg i strandsonen slik de har rett til, og dette kolliderer med grunneiers **planlagte bruk** av strandsonen til eget formål, vil han med en rimelig frist i sømmelige former kunne anmode de besøkende om å flytte fra strandsonen. Allmennheten er da forpliktet til å forflytte seg til andre steder på, som utvilsomt er utmark..*” [Min utheving]. Vi ser altså at grunneier ville ha lav terskel på hva som skulle anses som opphold til utilbørlig fortrengsel for ham, jf § 9 2.ledd, og dermed omfattende muligheter til å bortvise folk.

Saken løste seg ved at begge parter måtte ta hensyn til hverandres bruk, noe som er forenelig med friluftslovens regler og formål, og dermed ble det ikke noen rettssak ut av det.

Et annet eksempel fra Lillesand som er interessant i denne forbindelse er en sak der kommunen skulle avgjøre om det var ferdselsrett for allmennheten gjennom privat grunn og over en privat brygge. Fra boligen til grunneier og ned til det omtvistede området var det ca 100m, og også i dette tilfelle var det anlagt plen helt ned til brygga. En bruker av området kontaktet kommunen for en uttalelse, og kommunen kom til at området måtte anses som utmark og at ferdsel derfor var tillatt.

I denne saken ble kommunens uttalelse klagt videre til Miljøvernavdelingen hos Fylkesmannen i Aust-Agder som også fant at området måtte anses som utmark. Dette begrunnet i at området ikke kunne tolkes inn i noen av oppregningene i fril § 1a, og

dessuten at ferdsel ikke ville være til utilbørlig fortrengsel fordi ”..terrengforholdene og plasseringen av båthuset ikke [gir] direkte innsyn fra det aktuelle området til den mer private sonen rundt bebyggelsen..”.

I Arendal er spørsmål om ferdselsretten mest fremtredende, og dessuten også om skilt og gjerder er lovlige. Det ble ikke nevnt noen typiske eksempler på uttalelser angående innretninger i strandsonen. Kommunen uttalte seg oftere om oppsetting av gjerder som hindret ferdsel ned til sjøen.

Som eksempel hadde de en sak som skal opp i Tingretten senere i vår, der kommunens jurister hadde kommet med uttalelser ved to anledninger, med noen års mellomrom, og der uttalelsene gikk i hver sin retning angående ferdselsretten. Saken gjaldt et skilt utplassert ved enden av en vei, som annonserte at veien ikke var åpen for allmenn ferdsel. Veien gikk gjennom et felt med utleiehytter, før den fortsatte i en sti som førte ut til sjøen. Midt på -90 tallet ble det uttalt at skiltet var rettmessig, og at grunneier dermed hadde mulighet til å nekte folk å ferdes forbi hyttene for å komme ut på stien. Ved ny befaring i -04 ble det derimot konkludert med motsatt resultat. Veien måtte være åpen for allmenn ferdsel fordi ingen del av den kunne anses som innmark. Her er et eksempel der grunneier ikke har villet rette seg etter uttalelsene fra kommunen, og det ble derfor anlagt sak for å avklare uklarhetene etter friluftsløven.

Det er gjennomgående på bakgrunn av henvendelser fra publikum at kommunen tar initiativ til å komme med uttalelser. Dette skyldtes manglende ressurser og tid til å gå ut og kartlegge ulovlighetene/tvilstilfellene.

Det jeg fant angående anvendelsen av § 20, var at den ble forholdsvis lite, men jevnlig brukt. I Arendal oppgav de, til illustrasjon, et cirka antall på 5-10 henvendelser i året. Dessuten overrasket det meg at de fleste rettet seg etter kommunens uttalelser. I majoriteten av tilfellene der det var anløp til en konflikt, ble det ikke noe videre sak ut av det fordi partene godtok kommunens vurdering av situasjonen. Dette viser at formålet med paragrafen, nemlig den prosesshindrende funksjonen som den skal ha, blir oppfylt.

5.4.4 Blir friluftslovens § 40 anvendt?

Dersom grunneier og brukere av eiendommen ikke blir enige, og ikke vil rette seg etter uttalelsene fra kommunen, har kommunen mulighet til å bruke sin myndighetsrolle til å kreve det ulovlige stengselet fjernet med hjemmel i fril § 40 2.ledd. I praksis er det varierende hvor ofte det blir til at kommunen anvender denne muligheten til å håndheve brudd på rettighetene som følger av friluftsløven.

I Lillesand har de nesten ikke hatt tilfeller der de har vært nødt til å tvinge grunneier til å rette opp i den ulovlige privatiseringen. Der opplever de at kommunens uttalelser er så vidt vektige at det er unødvendig å bruke ”makt”. Partene retter seg etter det som blir sagt i uttalelsene, jf § 20.

Kommunen legger i stedet stor vekt på å ta hensyn til miljøet og eventuelle problemer som kan oppstå mellom ferdselsretten og grunneiers eiendomsrett ved arealplanleggingen. Altså mener de at mange konflikter kan forhindres gjennom riktig forarbeid før det gis byggetillatelse og/eller dispensasjoner.

Det hender også at kommunen gjør grunneiere oppmerksomme på ulovligheter hvis de oppdager noen når de er på andre befaringer, og folk retter seg tydeligvis etter disse anbefalingene ettersom konfliktene i strandsonen var få. Eneste eksempelet fra lokalmiljøet var saken om baderetten som er nevnt tidligere i avhandlingen. Der ble grunneier pålagt å fjerne hagemøblene som var plassert på stranden i utmark, da de kunne anses som ferdselshindrende ved å gi inntrykk av at stranden var privat innmark.

I Arendal er det også lite eksempler på at kommunen har måttet kreve stengsler fjernet etter fril § 40. Den mest sentrale saken der de derimot hadde fattet vedtak om fjerning, var saken om skiltet som prøvde å hindre allmennhetens ferdsel på privat vei som gikk forbi utleiehyttene. Her nektet grunneier å rette seg etter fjerningsvedtaket, og valgte å ikke benytte seg av adgangen til å klage til Fylkesmannen, jf fril § 24, men istedet gå direkte til sak. Dette har de anledning til fordi det ikke er noen søksmålsbetingelse at klagemulighetene er uttømt.

Når det gjelder fril § 40 3.ledd, om muligheten til å benytte seg av politiets hjelp til å fjerne ulovlige stengsler, så hadde det ikke forekommet tilfeller der dette var nødvendig

verken i Lillesand eller Arendal. Utenom det faktum at sørlendingene tydeligvis er pliktoppfyllende borgere, kan dette kanskje også bero på de omstendelige klagemuligheter partene har i saker der de blir krevd å fjerne et stengsel. Det er jo som tidligere nevnt et enkeltvedtak som kan påklages til fylkesmannen. Og dessuten kan de også velge å gå til sak mot den andre parten eller kommunen for å få klarhet i hvilke rettigheter man har.

Dersom grunneier taper rettssaken og blir dømt til fjerning, kan myndighetene, som et alternativ til fril § 40, benytte seg av tvangsfullbyrdelsesloven for å få bort ulovlighetene.⁴⁶ Jeg velger å ikke utdype dette, da temaet i denne avhandlingen er fjerning etter fril § 40.

I og med at man sjelden trenger å bruke fril § 40 3. ledd, at man har andre muligheter til å få fjernet ulovligheter dersom det skulle bli nødvendig, og at disse kanskje til og med foretrekkes, fremstår friluftsløven § 40 3.ledd for meg som en ”papirbestemmelse” som i realiteten ikke har noen særlig praktisk funksjon.

Det som derimot ble litt problematisk når det gjelder anvendelsen av friluftsløvens § 40, er at det ser ut til å være varierende praksis på om denne paragrafen i det hele tatt blir anvendt dersom man trenger å fjerne ulovlig oppsatte stengsler. Det skulle vise seg at kommunene noen ganger i stedet velger å bruke de sanksjonsregler som finnes etter plan- og bygningsloven ved å innfortolke de ulovlige stengslene i denne lovens alternativ om ”..konstruksjon, anlegg eller innhegning..”, jf pbl § 17-2. En del av de tilfeller som faller inn under fril § 13 kan nemlig også dekkes av pbl § 17-2, noe som fører til at fril § 40 kanskje prioriteres bort til fordel for pbl.

Jeg vil i det følgende ikke tolke begrepene i plan- og bygningslovens § 17-2 da dette faller utenfor temaet til avhandlingen, men bare kort nevne hvorfor pbl tidvis foretrekkes fremfor fril § 40.

⁴⁶ Jf tvangsfullbyrdelsesloven § 13-14, jf § 13-1

Litt om plan- og bygningsloven

Forbudet i plan- og bygningsloven § 17-2 rammer alle bygninger, konstruksjoner, anlegg, innhegninger og vesentlige terrenginngrep⁴⁷ innenfor en sone på 100 meter fra strandlinjen. Etter en tolkning kan vi si at loven avgrenser nedover mot ordinær hageopparbeiding rundt hus eller hytte. Det blir et tolkningsspørsmål hva som skal anses som ”ordinær” og ”hage”, og dermed også hva som kan falle inn under pbl § 17-2 som ulovlige tiltak i strandsonen.

Her ligger det paralleller til friluftslovens § 13 ved at det kan oppstå tilsvarende spørsmål om privatiseringen av tomten sin, ved for eksempel å anlegge mer hage, kan anses som ulovlig og dermed er rettsstridig. Dette kan tyde på at det er visse likhetstrekk mellom de to lovene når det gjelder hva som kan defineres som ulovlig privatisering. Derimot er det viktig å merke seg at friluftsloven § 13 også dekker tilfeller som ikke er forbudt etter pbl § 17-2. Direktoratet for Naturforvaltnings håndbok nr 20 – 2002 s.22 angir eksempler på tilfeller som faller utenfor plan- og bygningslovens § 17-2, og som dermed i utgangspunktet må bli fjernet etter friluftslovens § 40. Dette er blant annet sittegrupper og utepeiser, planerte uteplasser, flaggstenger og lignende. Altså mange av de privatiserende tiltakene som tidligere er nevnt som de vanligste sjikanøse ulovlighetene.

Likhetstrekkene ved paragrafene viser seg også ved at formålene er rimelig sammenfallende. Plan- og bygningsloven § 17-2 er, i likhet med friluftsloven, et uttrykk for at strandsonen har stor betydning for allmennhetens rett til ferdsel og friluftsliv, og at det derfor må legges til rette for en bærekraftig bruk av disse strandområdene.⁴⁸ Og dette skal ivaretas gjennom en streng vurdering av nasjonale interesser mot partenes ulike interesser.

Det som derimot blir gjort i praksis er at hvis det er tilfeller som faller inn under pbl § 17-2, for eksempel en brygge, og de nevnte tiltak er kombinert med denne bryggen, kan alt sees i sammenheng og vurderes som en ”konstruksjon”. Denne konstruksjonen kan stoppes eller fjernes etter reglene i plan- og bygningslovens § 113-116a.

⁴⁷ Jf uttalelse fra Miljøverndepartementet til Fylkesmannen i Aust-Agder av 07.12.2000

⁴⁸ Dette er blant annet kommet til uttrykk i St.meld. nr. 43 (1998-99) og St.meld. nr. 8 (1999-2000)

Det faktum at pbl gir flere sanksjoner enn friluftsløven, kan muligens være en forklaring på hvorfor denne loven blir anvendt flittigere enn friluftsløven. Dersom kommunen kan få tolket inn de ulovlige stengslene sammen med andre ulovligheter som kan fjernes etter plan- og bygningsloven, har de lettere muligheter til å tvinge frem handling fra grunneier ved å for eksempel gi tvangsmulkt, jf pbl § 116a. Fordi anvendelsen av slik tvangsmulkt kan være et veldig effektivt virkemiddel for å fremtvinge en lovlig tilstand, er det forståelig at kommunene velger å tolke inn de ulovlige stengslene de har mulighet til under plan- og bygningsloven.

Konklusjonen fra myndighetenes praksis blir at det er få tilfeller av sjikanøse stengsler som kreves fjernet etter friluftsløvens § 40, og at det hender at man i stedet, der det er mulig, velger å bruke plan- og bygningsloven for å få fjernet ulovlighetene.

6 Oppsummering

Jeg har i løpet av avhandlingen forsøkt å avklare hvilke rettigheter allmennheten har til ferdsel og opphold i strandsonen, og har funnet at allmennheten har en rimelig omfattende rett til ferdsel over, og opphold på, annen manns utmark. Derimot står eiendomsretten og retten til privatlivets fred også sterkt i den interesseavveiningen som må foretas for å avgjøre om ferdsel skjer til utilbørlig fortrengsel for grunneier, jf § 1a. I og med denne interesseavveiningen, og lovens øvrige skjønnsmessige ordbruk, er det ikke mulig å gi en opprømsing av hvor allemannsretten gjelder. Dette må skje på bakgrunn av en konkret vurdering.

Etter å ha sett på problemstillingen om hvor allmennheten har ferdselsrett, herunder hvordan denne retten lovlig begrenses, vurderte jeg hvordan en grunneiers privatisering kan være ulovlig etter fril § 13. De største utfordringene ved anvendelsen av fril § 13 synes å være de mange skjønnsmessige kriterier, og kravet om interesseavveininger, som oppstilles i loven. Blant annet gir lovens ordlyd rom for at et stort omfang av tilfeller skal anses som ”stengsel”, herunder både fysiske og psykiske stengsler. Alternativet om stengsel ”på annen måte” fremstår dessuten som nærmest altomfattende.

Vanskelige vurderingstema oppstår også i forbindelse med spørsmålet om stengslene likevel kan være lovlige ved at de tjener eiers berettiget interesse, og ikke er til utilbørlig fortrengsel for allmennhetens ferdselsrett. Her spiller sjikaneregelen inn i lovlighetsvurderingen etter fril § 13 fordi grunneiers hensikt med stengselet kan ha betydning for om kravet til berettiget interesse er oppfylt.

Gjennom undersøkelsen i to sørlandskommuner om hva kommunene kan gjøre for å forhindre eller rette opp i slik ulovlig privatisering, jf § 20, og eventuelt fjerne disse, jf § 40, fant jeg at friluftsliv og allemannsrett er aktuelle tema i kommunenes daglige virke. Henvendelsene fra publikum er ikke påtrengende, men jevnt fordelt utover året. Det viktigste funnet er at konfliktene faktisk er forholdsvis få! Dette beror muligens både på

frykten for uvennskap med naboer, respekten for den private eiendomsrett, og det faktum at kommunene har fokus på best mulig planlegging og disponering av kystområdene på Sørlandet for å forhindre fremtidige konflikter.

Selv om konfliktene i praksis er få, krever den økende utbyggingen av strandsonen fortsatt fokus på hvordan ulovlig privatisering kan begrenses. Kommunene bør derfor også i fremtiden fortsette å være bevisste på sine oppgaver som planleggere og forvaltere av strandsonen. Dette slik at vi kan fortsette å ivareta muligheten til et aktivt friluftsliv, og fortsatt ha muligheten til å søke rekreasjon i naturen. Men også utøverne av allemannsretten må, gjennom anvendelse av de eksisterende rettigheter til ferdsel og opphold, jobbe for at tilgjengeligheten til sjøen ikke blir helt avskåret. Selvsagt begrenset av at dette ikke skjer på bekostning av grunneiers rett på privatliv og utnyttelse av sin eiendomsrett. Dessuten bør grunneiere i større grad utnytte muligheten til å få uttalelser fra de lokale myndigheter om hvilke tiltak man lovlig kan gjennomføre på sin eiendom, og dermed hvordan man best mulig kan tilfredsstillе de ulike interesser knyttet til strandsonen.

7 Litteraturliste

Lovregistre:

1957 Lov om friluftslivet (friluftsløven) av 28. juni 1957 nr. 16

1970 Lov om naturvern (naturvernloven) av 19. juni 1970 nr. 63

1978 Lov om kulturminner (kulturminneløven) av 09. juni 1978 nr. 50

1981 Lov om vern mot forurensninger og om avfall (forurensningsloven) av 13. mars 1981 nr. 6

1981 Lov om viltet (viltloven) av 29. mai 1981 nr. 38

1985 Plan- og bygningsloven av 14. juni 1985 nr. 77

1992 Lov om tvangsfullbyrdelse og midlertidig sikring (tvangsfullbyrdelsesloven) av 26. juni 1992 nr. 86

For- og etterarbeider:

Innstilling med utkast til Lov om Friluftslivet m.v. avgitt september 1954 av Friluftsløvskomitéen

Ot.prp. nr 2 (1957) Om lov om friluftslivet

Ot.prp. nr 27 (1995-1996) Om lov om endringer i lov av 28. juni 1957 nr. 16 om friluftslivet

St.mld. nr 29 (1996-1997) Regional planlegging og arealpolitikk

St.mld. nr 43 (1998-1999) Om vern i kystsona

St.mld. nr 39 (2000-2001) Om friluftsliv. Ein veg til høgare livskvalitet

Innst.s. nr 114 (2001-2002) Innstilling frå energi- og miljøkomiteen om friluftsliv. Ein veg til høgare livskvalitet

NOU 2003:14 Bere kommunal og regional planlegging etter plan- og bygningsloven 2

Domsregistre:

RG 1995 s 1184 Agder Lagmannsrett

Rt 1998 s 1164 Furumoadommen

LB-2003-11396 [Lovdata online]. Borgarting lagmannsrett – Dom 2004-09-23

Sak fra oktober -04 (Omtalt i avisartikkel. Ikke funnet på lovdata..)
HR-2004-02115-A (sak nr 2004/759) [Lovdata online].

Bøker, artikler mm:

Bjørnvik, Arve Martin. *Kommersiell utnyttelse av allmennhetens frie ferdselsrett.*

Utdrag av avhandling publisert i TfR 1999 s. 196.

Brekke, Cathrine. *Ferdsel, stengsler og byggeforbud i strandsonen.* 20 vekttalls spesialoppgave skrevet ved Det juridiske fakultet. Oslo, 2001

Brox, Ottar. *Vår felles eiendom.* 1. utg. Oslo, 2001

Falkanger, Thor. *Allemannsrett: Noen perspektiver bakover og fremover.* Artikkel publisert i L&R 1999 s. 170.

Falkanger, Thor. *Fast eiendoms rettsforhold.* 2. utg. Oslo, 1997

Hansen, Rune B. *Rettsstridig privatisering av strandsonen.* Artikkel publisert på jus.no 04. september 2003

Hesselberg, Knut. *Bør friluftsløven revideres?* Artikkel fra LoR 1963 s. 404.

Jensen, Chr L. *Friluftsløven av 28. juni 1957 med kommentarer.* Chr L. Jensen, Ivar Hole. Oslo, 1958

Kystsoneforvaltning. Artikkel fra DN's hjemmeside fra 18. januar 2005

Malde, Erlend. *Privatiserende tiltak i strandsonen.* Magistergradsavhandling skrevet ved Det juridiske fakultet. Oslo, 2003

Rygg, Ola. *Rettigheter i strandsonen.* Artikkel fra LoR 1990 s. 273.

Swang, Ole. *Lov og rett i utmark.* 1. utg. Oslo, 1986

Rundskriv mv:

1996 Rundskriv T-4/96 *Lover og retningslinjer for planlegging og ressursutnyttning i kystsonen*, utgitt av Fiskeridepartementet og Miljøverndepartementet

1997 Rundskriv T-6/97 *Om lov om friluftslivet av 28. juni 1957 nr. 16*, utgitt av Miljødepartementet

2000 DN-håndbok nr 14 – 2000 Fjerning av ulovlige stengsler i strandsonen

2002 DN-håndbok nr 20 – 2002 *Juss i strandsonen*

